

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Profesionāla bakalaura studiju programma
“Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs”

LORIJA LARKA

**Dialogrunas veicināšana pedagoģiskajā procesā bērniem vecumā no
4 – 5 gadiem**

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Docente

Akadēmiskais
amats

Dr. paed.

Zinātniskais /
akadēmiskais grāds

Inga Stangaine

Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA 2021

Anotācija

Bakalaura darba autors: Lorijs Larka

Bakalaura darba temats: “Dialogrunas veicināšana pedagoģiskajā procesā bērniem vecumā no 4 – 5 gadiem”.

Mērķis : Izpētīt 4–5 gadus vecu bērnu dialogrunas attīstības paņēmienus pedagoģiskajā procesā pirmsskolā.

Darba **pirmajā nodaļā** tiek analizēta teorētiskā literatūra, kurā apskatīts dialogrunas būtiskums bērna valodas un runas attīstībā un sekmēšanā. Par to, cik svarīga loma ir pedagogam un vecākiem, bērna dialogrunas veicināšanā. Tāpēc ir vērsta uzmanība dialogrunas attīstībai, bērna attīstības raksturojumam pētāmās problēmas kontekstā un, kādas rotaļas un spēles veicina dialogrunas attīstību.

Otrajā nodaļā tiek veikts empīriskais pētījums, kurā veikta aptauja un iesaistīti pedagogi un vecāki. Pedagogi un vecāki pauž viedokli par bērnu dialogrunas attīstību, par skolotāja funkcijām rotaļu laikā.. Empīriskajā daļā tiek atbildēts uz pētījuma jautājumu, ņemot vērā aptaujāto respondentu atbildes, kuras sniedz priekšstatu par šī brīža situāciju izglītības iestādēs, kā norisinās bērnu dialogrunas attīstība. Darbā pievienots metodiskais materiāls, kā ieteikums pedagogiem, kādas rotaļas un spēles veicina dialogrunas attīstību

Atslēgas vārdi: runa, valoda, dialogruna, dialogs, sazināšanās funkcija, domāšana, rotaļa, spēle.

Bakalaura darbs sastāv no 57 lapaspusēm, tsk. – 2 tabulas, 13 attēli, 2 pielikumi.

Izmantoti 39 informācijas avoti.

Annotation

Author of Bachelors thesis: Larija Larka

Bachelor thesis topic: "Promotion of dialogue in the pedagogical process for children in age of 4-5 years"

Purpose :To study the methods of dialogue development of 4-5 year old children in the pedagogical process in preschool.

In thesis **first chapter** is analyzed theoretical literature, in which viewed dialogue materiality children language and speech development and promotion. About how much important role is educators and parents, children dialogue promotion. That's why attention is drawn to dialogue development, child development in the context of problems to be studied, what kind of activities and games promotes dialogue development.

On the second chapter is performed empirical research, in which the survey was conducted in which participated pedagogues and parents. Educators and parents express their views on the development of children's dialogue, on the teacher's role during play. In the empirical part the research question is answered, taking into account the answers of the surveyed respondents, which provide an insight of the current situation in educational institutions, how the development of children's dialogue is taking place. In thesis is added methodological material, as a recommendation to teachers, what activities and games promote the development of dialogue

Key words: speech, language, dialogue, dialog, communication functions, thinking, activities, game.

Bachelors thesis consists of 57 pages, including- 2 tables, 13 images, 2 annexes.

41 sources of information used.

Saturs

Ievads.....	5
1. Teorētiskās literatūras analīze par bērnu dialogrunas attīstību pedagoģiskajā procesā	
1.1. Valodas un runas skaidrojums pedagoģiskajā un psiholoģiskajā literatūrā.....	6
1.2. Dialogrunas attīstība	10
1.3. Bērna attīstības raksturojums pētāmās problēmas kontekstā.....	14
1.4. Rotaļas un spēles bērnu vidējā pirmsskolas vecuma dialogrunas attīstībai.....	19
2. Empīriskais pētījums par bērnu dialogruna sattīstības veicināšanu rotaļās un spēlēs.....	28
2.1. Pētījuma raksturojums	28
2.2. Pedagogu aptaujas rezultāti	29
2.3. Vecāku aptaujas rezultāti	38
2.4. Metodiskie ieteikumi bērnu dialogrunas sekmēšanai	40
Secinājumi	48
Pielikumi.....	53

Ievads

Bērns valodu apgūst, atdarinot pieaugušo runu. Bērns vēro vecākus, viņu mīmiku, klausās intonāciju un atdarina skaņas un mutes kustības. Bērna valoda sākumā ir neveikla, bieži bērns nevar izrunāt precīzi visas skaņas, taču bērns dzird savas kļūdas, cenšas tās labot un līdz skolas vecumam runa ir attīstījusies. Arvien biežāk pirmsskolā (tās pēdējā posmā, kad notiek obligātā sagatavošana pamatizglītības ieguvei bērniem no 5 gadiem) un arī sākumskolā nākas konstatēt, ka apmēram 40 – 50% audzēkņu ir valodas sistēmas traucējumi: neprecīza skaņu izruna vai to kropļošana, neizteiksmīga runa, neliels vārdu krājums, nespēja veidot saistītu runu un dialogrunu. Šo traucējumu sekas – bērnu nevēlēšanās komunicēt, grūtības mācībās. Šiem bērniem var un vajag palīdzēt.¹

Dialogs nav iedomājams bez saskarsmes, kas ir pirmais darbības veids, ko savā attīstībā apgūst bērns, tas ir nepieciešams nosacījums, lai viņš iekļautos sabiedrībā. Vispārīgie priekšstati par sevi un citiem attīstās saskarsmes rezultātā agrā bērnībā un pilnveidojas turpmākajā dzīves gaitā. Psihiskie procesi attīstās sociālās un kultūras vides mijiedarbības rezultātā. Bērna domāšana attīstās sociālās pieredzes rezultātā, it īpaši mijiedarbībā starp bērnu un pieaugušo (Stangaine, 2014).

Īpaša nozīme valodas un runas attīstībā ir pirmsskolas posmam, un šajā vecumā galvenokārt tas ir dialogs, kurā attīstās ne tikai bērna runa, bet arī prasme veidot starppersonu attiecības, kas ir vērstas uz izziņu un pašizziņu. Dialogs ir dzimtās valodas apguves skola un bērna socializācijas skola. Dialogs ir ne tikai runas forma, bet arī cilvēku daudzveidīgās uzvedības izpaušmes veids. Dialogs ir cilvēku tieša komunikācija, tā ir viena no saistītās runas formām, kurā atšķirībā no monologa notiek repliku, izteikumu mijiedarbība starp diviem vai vairākiem cilvēkiem (Vigotskis, 2002).

Autore izvēlējās šo tēmu, jo mūsdienās bērniem, dzīvojot digitālajā tehnoloģiju laika posmā, ir problēmas ar komunikācijas prasmēm. Ikdienā var manīt, ka bērni pat atrodoties viens otram blakus – komunicē, izmantojot telefonu starpniecību. Sarunājoties izmanto īsas frāzes, neiedziļinoties sarunā, ko runā dialogrunas partneris. Bieži vien ir iedziļinājušies tik ļoti, ka pat neredz, kas notiek apkārtnē.

Tādā veidā bērni dzīvojot tikai planšetē vai telefonā “netraucē” vecākiem darīt mājasdarbus vai vienkārši atpūsties. Bērniem šādā veidā ir ļoti īsa komunikācija arī ar vecākiem. Bērns norobežojas ar telefonu vai planšeti. Vecāki ieraugot, ka bērnu nav iespējams “atraut” no

¹ Atbalsta materiāls pedagogiem un bērnu vecākiem, Valodas (runas un rakstu) attīstības veicinašana bērniem vecumā no 5 līdz 8 gadiem, https://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/valattveic_5_8.pdf

telefona, aizsūta uz bērnudārzu, kurā nedrīkst lietot telefonus vai citas elektroniskas ierīces. Bērns tiekot ievests sabiedrībā, vairs nezina, ko iesākt, kā pavadīt laiku, bērnu ir grūti ieinteresēt. Pat ja viņam labi padodas zīmēt, tas viņu neinteresē, viņš tikai sagaida laiku, kad varēs beidzot doties mājās un pieslēgties pie digitālās ierīces.

Autores mērķis ir izzināt un izpētīt, kā veicināt bērna dialogrunas attīstību pedagoģiskajā procesā, kā ieinteresēt bērnu, kuram lielākoties eksistē tikai digitālā ierīce. Tiks pētīta teorētiskā literatūra, konkrēti paņēmieni pirmsskolas izglītības iestādē, pedagoģiskais novērojums, anketēšana, iegūto datu statistiskā apstrāde vai šie paņēmieni pēc citu pedagogu domām palīdz veicināt bērnu dialogrunu.

Pētījuma objekts – Pedagoģiskais process pirmsskolā;

Pētījuma priekšmets – 4-5 gadus vecu bērnu dialogrunas veicināšana;

Mērķis – Izpētīt 4–5 gadus vecu bērnu dialogrunas attīstības paņēmienus pedagoģiskajā procesā pirmsskolā

Pētījuma jautājums – Kādas rotaļas un spēles veicina dialogrunas attīstību?

Uzdevumi:

1. Teorētiskās literatūras izpēte par dialogrunu, tās veicināšanas iespējām pirmsskolā;
2. Raksturot 4 – 5 gadīgu bērnu attīstību saistībā ar pētāmo tematu.
3. Izzināt un izvērtēt bērnu dialogrunas veicināšanas paņēmienus pedagoģiskajā procesā un ikdienas rotaļās.
4. Izstrādāt ieteikumus skolotājiem bērnu dialogrunas veicināšanai,

Pētījuma metodes

Teorētiskās metodes – zinātniskās literatūras analīze

Empīriskās metodes – pedagoģiskais novērojums, anketēšana, iegūto datu statistiskā apstrāde.

Pētījuma bāze – X izglītības iestāde, pētījumā piedalās 94 pedagogi un 72 vecāki.

1. Teorētiskās literatūras analīze par bērnu dialogrunas attīstību pedagoģiskajā procesā

1.1. Valodas un runas skaidrojums pedagoģiskajā un psiholoģiskajā literatūrā

Valodas vidē, kurā dzīvojam, nepieciešama katra sabiedrības locekļa aktīva līdzdalība ikdienas dzīves procesos. Mācību programmu satura sekmīgai apguvei skolā ir nepieciešama pietiekama prasme lietot visus runas darbības veidus, bet jo īpaši lasīt un rakstītprasme, ko nevar sekmīgi apgūt, ja runas un valodas attīstība ir aizkavēta. Tā kā valoda ir ontogēnētiski jaunāks veidojums cilvēka attīstībā, tad nelabvēlīgu apstākļu gadījumā tā cieš pirmā. Tomēr ir iespēja savlaicīgi konstatēt novirzes attīstībā, kompensēt nepilnības un, izmantojot bērna smadzeņu funkcionālo darbošanās spēju, palīdzēt virzīt viņa attīstību labvēlīgākā gultnē. To rāda jaunākie pētījumi neirolingvistikā, neiropsiholoģijā un citās neirozinātnēs, kas ļoti strauji attīstās. Pārzinot bērna valodas attīstības posmus un valodas apguves likumsakarības, ir iespējams mazināt valodas traucējumu rašanās iespējas un šo traucējumu ietekmi uz bērna attīstību kopumā (Tūbele, 2015).

Valoda – zīmju sistēma, ko lieto, lai sazinātos, izteiktu domas, fiksētu informāciju; izglītības sistēmā – zināšanu sniegšanas un apgūšanas līdzeklis (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 184; Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012).

Pirmsskolas vecumā veidojas bērna radošās individualitātes pamati. Viens no galvenajiem viņa pašizpausmes līdzekļiem ir valoda, tā ir komunikācijas līdzeklis. Lai nodrošinātu efektīvu sazināšanos gan starp vienaudžiem, gan bērnam ar pieaugušo, svarīga ir ne tikai precīza, bet arī izteiksmīga runa (Markus, 2003).

S. Tūbeles un citu pedagogu atziņas norāda, ka ir svarīgi pārzināt bērna valodas attīstības posmus un valodas apguves likumsakarības. No tā ir atkarīga galvenokārt bērna valodas attīstība un bērna attīstība kopumā. Lai bērns justos labi un spētu sociāli funkcionēt sabiedrībā, svarīga runas attīstība, bet nedrīkst bērnu steidzināt (Tūbele, 2015).

Valoda ir tas, kas bērnam gan jāapgūst, gan vienlaikus – jārada, tā ievada viņu kultūrā. Valoda ir tas, kas palīdz veidot intelektuālu un emocionālu saikni ar cilvēkiem, taču vārdu semantika ir ļoti sazarota, jāapgūst vārdu daudznozīmība, savstarpēja saistīšanās, konteksts (Markus, 2007).

Mūsdienu bērnam ļoti svarīgi, lai arī valodas mācīšanās process būtu tikpat dinamisks, kā dzīvē, lai valodas teksts papildina un precizē to pieredzi, kas iegūta kustīgas vai statiskas vizuālās informācijas veidā, lai pats bērns var piedalīties mācību uzdevumu izvirzīšanā, lēmumu pieņemšanā, lai runāšana, lasīšana vai rakstīšana ir nevis mākslīga, bet dabiska un jēgpilna, lai

sadarbības vide starp skolotāju un pārējiem valodas apguvējiem ir tāda, kurā nav baiļu runāt, jo starp pedagoģiskā procesa dalībniekiem pastāv savstarpēja uzticēšanās, brīvas un vienlīdzīgas izpausmes iespējas, lai bērns saprot, ka netiek šķirots pēc tā, kāds ir viņa vispārējais attīstības vai valodas attīstības līmenis (Anspoka, 2013).

Bērna domāšanas tapšanai ir ciešs sakars ar valodas veidošanos. Bērna runa ir dinamiska, tā attīstās laikā un telpā, tā ir subjektīva un individuāla, visciešākajā veidā saistīta ar domāšanu, jo cilvēks savas domas izsaka runas formā. Taču runa ir ne tikai domāšanas forma, bet arī līdzeklis. Cilvēks nespēj domāt bez runas līdzdalības (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Valoda ir visas mācību programmas vienojošais elements. Valoda palīdz mums veidot izpratni par sevi un pasauli ap mums. Praktiski katrs skolotājs ir saistīts ar valodas lietošanu, tādējādi ir arī valodas skolotājs. Valoda nav tikai atsevišķs mācību priekšmets. Katras mācību jomas specifisko terminoloģiju bērni apgūst un lieto tieši ar šo jomu saistītajās nodarbībās (Lauka, 2013).

Jo vairāk bērns attīsta valodu, jo bagātāks ir viņa vārdu krājums, jo plašāk, elastīgāk, daudzveidīgāk un dziļāk attīstās domāšana – vārdi rosina jaunus domāšanas modeļus, rada asociācijas. Tātad ierobežots vārdu krājums ne tikai neļauj izteikties, bet arī kavē bērna domāšanu (Markus, 2007).

Katra situācija ir unikāla, un jāvērtē atsevišķi. Izglītojamais var būt dažādos valodas attīstības posmos attiecībā, piemēram, uz runāšanu un rakstīšanu. Lai noteiktu katra bērna esošo valodas attīstības līmeni, tiek veikta zināšanu un prasmju novērtēšana jeb sākotnēja vērtēšana. Balstoties uz šo vērtējumu, skolotājs izvirza tuvākās attīstības mērķus un izvēlas mācību materiālus (Lauka, 2013).

Atgriežoties pie Z. Anspokas atziņām, valodas apguve ir atkarīga no bērna reālās iespējas valodu lietot, vingrināties daudzveidīgās dabiskās un modelētās saziņas situācijās. Runu rosinoši jautājumi, kāda āķīga mīkla vai citas interesi rosinošas darbības tikai sekmē bērna domāšanas procesu, aktualizē viņa iepriekšējo pieredzi (Anspoka, 2013).

Ļ. Vigotskis analizē V. Šterna atziņas un norāda, ka **runu** izraisa trīs cēloņi: ekspresīvā tendence, sociālā tendence un “internacionālā” tendence. Pirmie divi cēloņi neveido cilvēka runai raksturīgas iezīmes, tie izpaužas arī “runas” iedīglī dzīvniekiem. Bet trešais moments pilnībā izpaliek dzīvnieku “runā” un ir specifiska cilvēka runas iezīme. Šterns uzskata, ka intence ir virzība uz zināmu jēgu. “Cilvēks,” viņš apgalvo, “garīgās attīstības zināmā stadijā iegūst spēju, radot skaņas,” ņemt kaut ko vērā”, izteikt “kaut ko objektīvu”, kādu neatkarīgu lietu, saturu, faktu, problēmu utt. (Vigotskis, 2002).

Lielu ļaunumu nodara rupjību runāšana bērna klātbūtnē. Sākumā bērns nesaprot, ko ir iemācījies, vēlāk pie tā jau pierod un netiek vaļā, bet beigās katra vārda galā izrunā kādu jēlību –

mākslīgu elementu, kas nemaz nav raksturīgs bērna valodai. Rupjības un prastums kā kaut kas neikdienišķs (tātad “īpašs”) ir lipīgi. Draugi ir dažādi, bet vismaz radnieki varētu pacensties tīši nebojāt bērna valodu un domāšanu. Cēlonis tam, ka mūsu valoda tiek noplacināta, piebārstīta ar svešām struktūrām un nelatviskiem elementiem, ir gan intelektuālās, gan arī estētiskās audzināšanas nepilnības (Markus, 2003).

Līdz ar to ļoti skaidri saskatāma ir pieaugušo atbildība – netraucēt, nekavēt, nepārtraukt, bet apzināti sekmēt bērna lingvistisko domāšanu visplašākajā nozīmē, jo bērnība ir valodiskas domāšanas un runas aizsākums, kas visādi stiprināms, lai bērns attīstītos un attīstības procesā apgūtu cilvēkam nepieciešamo valodas prasmi un iemaņas (Markus, 2007).

Bērna **runas** attīstība notiek visās aktivitātēs, taču tas nenozīmē, ka tā tiek atstāta pašplūsmā. Arī runas attīstībai viena apakštemata daļa var būt izteikti piemērotāka nekā cita (Freiberga, Dzintere, Augstkalne, 2007).

Runa ir nozīmīga pirmsskolas vecuma bērna personības kvalitāte. Tas, cik sekmīgi norit valodas apguve, ir cieši saistīts ar bērna izziņu, to, kā bērns izprot pasauli, kā veicas sadarbībā ar vienaudžiem un pieaugušiem, cik prasmīgi bērns izsaka savas izjūtas, komentē citu attieksmi. Valodas apguve ir saistīta ar kustību attīstību, jo precīzas muskuļu kustības ietekmē bērna runas attīstību (Tauriņa, 2016).

Arī iztēles sakarā tomēr vēlreiz gribas atgriezties pie domas, ka bērna valodā atspoguļojas ļoti tieša pasaules uztvere, valodā viņš mēģina izpausties ļoti tieši, bet grūtības sagādā valodas pasaulē esošās pārnestās nozīmes, sinonīmi, hononīmi, salīdzinājumi, frazeoloģismi, tēlaini izteicieni, poētismi, profesionālismi, konteksts un citējumi (Markus, 2007).

Nozīmīga loma ierādāma bērna priekšmetiskajai darbībai. Tikai darbībā ar priekšmetiem valoda sevi atklāj kā nozīmīgu, piemērotu instrumentu darbībām. Priekšmetiskajā darbībā, kurā pieaugušais bērnam atklāj priekšmetu funkcionālo pielietojamību darbībās un runā, izpaužas lielo, kustību un runas sīkās motorikas ciešā saikne, veiksmīgi attīstās visi psihiskie procesi (Miltiņa, 2013).

Valodas apguves process bērnībā nebalstās tikai uz valodas atdarināšanu vai imitāciju. Bērnam valodas apguves process un tā īstenošana runas darbībā izpaužas kā radoši meklējumi, lai izteiktu savu domu, vēlmi, novēroto apkārtējā pasaulē, komentētu savas darbības utt. (Freiberga, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Viena no svarīgākajām valodas funkcijām neapšaubāmi ir **sazināšanās funkcija**. Par to, cik ļoti mēs vēlamies izteikt citiem savas domas, kaut ko pastāstīt, apspriest, pārliecināt citus, saņemt informāciju, dalīties pieredzē, izkliegt dusmas, čukstēt noslēpumus, paust emocijas, liecina jau maza bērna pirmie centieni kaut ko pavēstīt pārējiem cilvēkiem. Bērna fonemātiskā uztvere ir

pilnīgi izveidojusies tikai aptuveni piecu gadu vecumā, kad ir nostiprinājusies lūpu un mēles muskulatūra un bērns var izrunāt visas valodas skaņas (Markus, 2003).

Ikviens cilvēks, būdams apveltīts ar prātu, jūtām un gribu, aktīvi piedalās runas procesā, veicinot vai kavējot runas ieceres īstenošanos. Kompetents runātājs valodas, skaņu vai citu signālu veidā vienlaikus noraida informāciju, gan arī uztver vērtējumu par savu ietekmi uz klausītājiem, atbilstīgi kuram viņš koriģē savu runu un darbību. Smaids, saraukta piere, uzrauktas uzacis, žāvāšanās, galvas mājieni, plecu raustīšana, skatiens ārā pa logu u.c. reakcijas ir tikai dažas no tām, kas ietekmē runātāja uzvedību (Kramiņš, 2005).

Jau no mazotnes bērni tieši izmantojot dažādas sejas mīmikas un žestus pauž, savas emocijas runājot vai mācoties uz klausīt runātāju. To sauc par dialogu.

Dialoga pamatā ir valoda, un tā ir līdzeklis cilvēka domāšanai, pašizteiksmei, saskarsmei, sociālo attiecību veidošanai, pasaules uztveres atspoguļojumiem, kultūras atklāsmi un tās attīstībai. Valoda ir cieši saistīta ar kultūru, tā izaug no kultūras, attīstās tajā un izsaka to. Valoda, būdama kultūras forma, pakāpeniski ievada cilvēku savas tautas kultūrā, veido viņa pasaules skatījumu un izpratni par citu tautu kultūru (Stangaine, 2014).

Dialoga īpatnības ir saistītas ar tās specifiku. Dialogs rodas noteiktos apstākļos sarunas biedru intermitējošas, galvenokārt mutiskas un spontānas runas rezultātā. Dialoga mērķis ir jautāt un izraisīt atbildi, rosināt kaut kādai darbībai (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012)

Valodas kultūra – valodas kā domu izteikšanas un sazināšanās līdzekļa vēsturiski nosacīts vērtību kopums, kas izpaužas valodas skaņu un leksiski gramatiskās izteiksmes līdzekļu pilnīgumā, sakārtotībā, sakoptībā, nepārprotamā uztveramībā un atbilstībā literārās valodas normām un runas situācijai. Valodas kultūra prasa valodu bagātināt, kopt, mācīties (izglītības procesā), cienīt un godā turēt kā attiecīgās tautas radītu kultūras vērtību. (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 184).

Bērns augot izzina pasauli caur valodu. Galvenokārt iepazīst emocijas un mācās paust tās vārdos komunikācijā ar apkārtējiem cilvēkiem. Katrs bērns savā valodas prasmē ir individuāls un unikāls.

1.2. Dialogrunas attīstība

Bērnam, iekļaujoties sarunās, attīstās viņa **dialogruna** – prasme vārdiski jautājumos un atbildēs noformulēt savas vajadzības, domas, kā arī pilnveidojas komunikatīvās prasmes – rast kontaktu ar partneri. Tas nozīmē, ka dialogs ir bērna sarunvalodas dabiskā forma, kur nepieciešama arī partnera sapratne – saprašana un sapraššanās, rodot kopīgu valodu (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014).

Iesaistīšanās dialogā notiek ar dialogrunas palīdzību, kuras apguve ir nosacījums bērna pilnvērtīgai attīstībai un viņa aktivitātei, sazinoties ar apkārtējiem cilvēkiem. Augsts savstarpējās sapratnes līmenis dod plašas iespējas veidot pozitīvas attiecības starp cilvēkiem: indivīds ir gatavs veidot dialogu, atvērts dažādiem uzskatiem, ievēro kultūras normas (Stangaine, 2013).

Dialogrunu var sasaistīt arī ar komunikāciju. Komunikācija – sarežģīts process. Tas ietver sevī dažādus aspektus, īsteno un uztur kontaktus starp ļaudīm, to grupām. Tā ir kultūras jaunrade un sociālā darbība (Freibergera, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Dialogu – jautājumus un atbildes – plašākā skatījumā var attiecināt runas saskarsmei, kam piemīt spilgti izteikta sociālā virzība, proti, dialogs kalpo dzīvās ikdienas saskarsmes vajadzībām. Informācijas apmaiņa notiek saskarsmes kontekstā – tā dod iespēju cilvēkiem apmainīties ar informāciju, paust savas domas, jūtas un parādīt savu attieksmi. Saskarsmē tiek apmierināta cilvēka vajadzība pēc otra cilvēka klātbūtnes, domu apmaiņas, parauga un atbalsta (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014).

Dialogs – Divu cilvēku (vai divu pušu) saskarsmes veids, saruna; sarunas formā rakstīts literārs sacerējums. Visas mūsdienu mācību metožu klasifikācijas nepieciešamā kārtā ietver dialogu starp skolotāju un skolēniem un skolēniem savā starpā (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 36).

Vēl dialogs tiek traktēts kā divu cilvēku saruna, saskarsmes veids, mutvārdu runas pati dabiskā forma. Dialogrunā raksturīgi, ka tajā piedalās divi vai vairāki runātāji. Sarunu biedram ir zināma lietas būtība, kas paver iespēju mutvārdu runā izmantot daudzus saīsinājumus un attiecīgajās situācijās veidot prediaktīvus spriedumus. Vienmēr ir vizuāli uztverams sarunu biedrs, viņa mīmika, gan izjūtams runas inovatīvais aspekts, kas nereti ļauj saprast dialogu no pusvārda. Tas vienmēr ietver sevī iespēju visu nepateikt līdz galam, neizteikties pilnībā. Dažkārt sarunā tiek izmantots viens vienīgs vārds. Dialogruna ir spontāna, tai ir atkāpes no normatīvajiem valodas likumiem (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014).

I. Vietiene analizē Čičelis(2013), ka dialogs ir parādība, kas ļauj cilvēkam interpretēt pasauli, instinktīvi “meklējot”, lai kāds sazinātos: dalītos pieredzē, vai vienkārši nodotu sakrājušās emocijas vai jūtas un izteiktu viedokli. Dialogs notiek ne tikai vārdos, bet arī ķermeņa valodā, sejas izteiksmēs, kustībās un formās (Vietienē, 2017).

Dialogs rada didaktiski komunikatīvu vidi, nodrošinot subjektīvi jēdzienisku saskarsmi, personības refleksiju un pašrealizāciju. Dialogā tiek nodota informācija ne tikai par sarunas priekšmetu, bet arī par sarunas partneriem, par viņu izjūtām un uzvedību. Sarunas partnera uztvere reizē ir arī viņa valodas un runas uztvere un sapratne, jo dialoga dalībnieki ir reālā notikuma partneri. Dialogiskās situācijas centrā ir personība savā neparastumā un unikalitātē. Iesaistīšanās

dialogā ir nosacījums bērna pilnvērtīgai attīstībai un viņa aktivitātei, sazinoties ar apkārtējiem cilvēkiem (Stangaine, 2014).

Radnieka, drauga, vienaudža, skolotāja, vecāku, pat nepazīstamas, bet zināmas personības pozitīvā ietekme var dot radošas izpausmes impulsu un mudināt brīnumainiem darbiem, kurus veicot darītājs nenonāk konfliktā ar sabiedrību. Būtu lieliski, ja pieaugušais ar savu gadu gaitā nobriedušo prātu un lielo dzīves pieredzi kļūtu gan par bērna sargu, gan vienlaikus arī par pozitīvu radošās uzvedības paraugu vai vismaz tās veicinātāju. Bērnībā pozitīvajam piemēram ir milzīga audzinošā nozīme, profesionālie sasniegumi tiek novērtēti vēlāk (Markus, 2007).

Arī I. Stangaine apskata, ka ir veikti pētījumi par dialogrunu, pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka pirmsskolas vecuma bērnu dialogruna ir dialogisko prasmju kopums, kas nepieciešams, lai bērns pilnvērtīgi piedalītos dialogā. Pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas attīstība norisinās sekmīgāk, ja pedagoģiskajā procesā tiek nodrošināta bērna aktīva saziņa reālajās un modelētajās rotaļsituācijās. Dialogrunas attīstību veicina bērna pieredzes un pašpieredzes aktualizēšana rotaļās sadarbībā: bērns – pieaugušais (pedagogs, vecāki), bērns – bērns. Pieaugušā un bērna sadarbībā bērns vingrinās savstarpējo attiecību regulēšanā, pilnveido savu runas prasmī, apgūst uzvedības normas. Pieaugušais ir paraugs, kurš demonstrē pareizas runas prasmes un palīdz bērnam apgūt dialogrunas tehniku. Lai sekmētu bērna aktivitāti rotaļā, pieaugušais nodrošina atbilstošu rotaļu vidi un atvēl laiku bērnu radošajām rotaļām (Stangaine, 2013).

Lai veiksmīgāka būtu bērnu komunikācija, bērnam ir jābūt pašmotivētam, ar empātijas un mijattiecību prasmēm.

Analizējot R. Garlejas atziņas, emociju apvaldīšana ir spēja kontrolēt savas emocijas. Cilvēki, kas neprot apvaldīt savas jūtas, parasti ir nomākti, sliktā garastāvoklī, neapmierināti ar dzīvi. Pašmotivācija ir emociju izmantošana kādas ieceres sasniegšanai, spēja koncentrēties mērķa īstenošanai, radoši strādāt. Empātija – līdzpārdzīvojums – ir svešu emociju atzišanas prasme, cilvēciskās saskarsmes iemaņa, prasme uztvert tikko jaušamus signālus, kas vēsta par citu cilvēku vēlmēm, vajadzībām. Mijattiecību uzturēšanas prasme ir māksla uzturēt savstarpējās attiecības, prasme izkopt emocijas citos cilvēkos. (Garleja, 2006)

I. Stangaine analizējot D. Goulmena atziņas un norāda, ka katram cilvēkam līdzās analītiskajam prātam vitāli nepieciešams arī emocionālais kontakts. Līdzās prātam jākopj jūtas, emocijas – spēja saprast, sajust, izjust, paust dažādas emocijas gan verbāli, gan neverbāli (Stangaine, 2014).

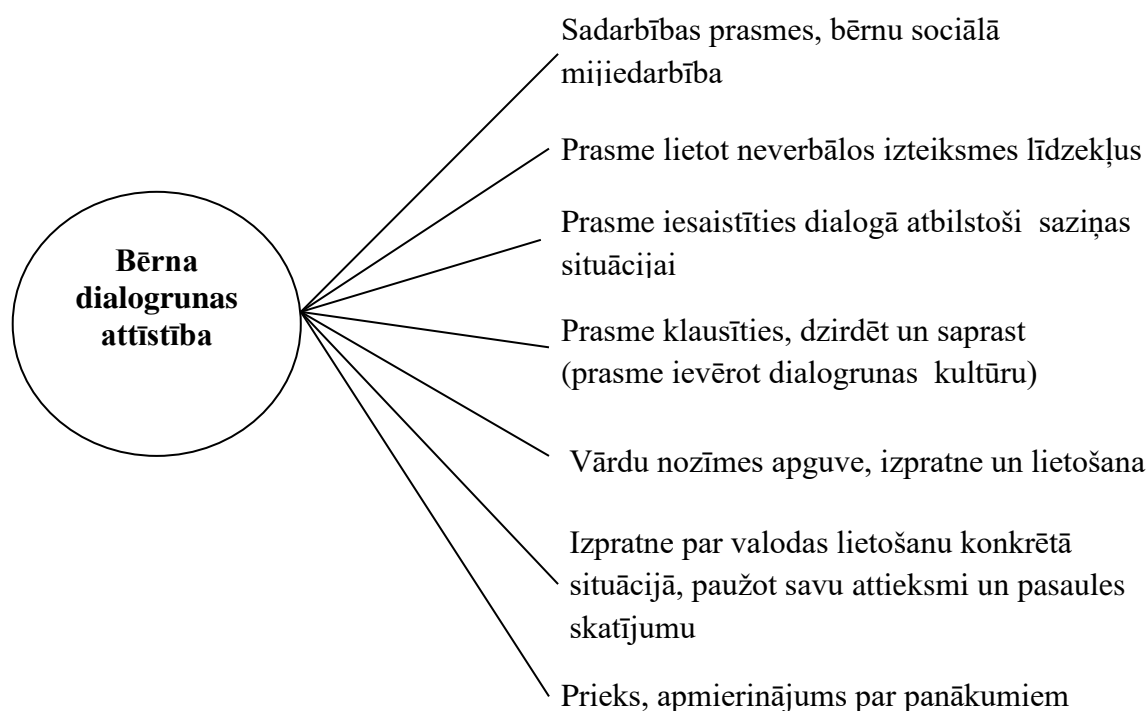
I. Vietiene atklāj, ka dialogs tiek veidots un attīstīts, izmantojot, komunikācijas procesus, cenšoties mainīt, un atklāt jaunas nozīmes un interpretēt savu pieredzi. Dialogā galvenā uzmanība tiek pievērsta izpratnes problēmai, kur ne tikai piedalīšanās un mijiedarbība ir īpaši svarīga, bet gan visa izpratne (Vietienē, 2017).

Bērns tikai mācās un apgūst šīs spējas just līdzī, saprast otru, kad nedrīkst darīt citam to, kas pašam nepatīk vai nodara pāri. Pašmotivācija pirmsskolā ir vairāk pieaugušā veicināta, ja bērnu iepazīstina, ar ko jaunu un tik aizraujošu, kad bērns par to vēlas uzzināt vairāk. Attīstās bērna spēja veidot jaunu pieredzi. Bērns tālāk vēlas to izstāstīt draugam, un veidojas dialogs, kurā viens otram uzdot jautājumus par konkrēto tēmu.

Ienākot jaunā grupā bērnam, ir jāiekļaujas jaunajā vidē. Un ir jāiziet cauri adaptācijas periodam.

Adaptācija ir pielāgošanās neparastiem, mainīgiem apstākļiem, kas palīdz uzturēt cilvēka organisma iekšējās vides stabilitāti, nodrošina darbības spējas. Cilvēka sociālo adaptāciju raksturo: apkārtējās īstenības un pašizteiksmes adekvāta uztvere; adekvāta sistēma attiecībās un saskarsmē ar apkārtējiem cilvēkiem; spēja mainīt uzvedību atkarībā no citu cilvēku paredzamajām vēlmēm; spēja veidot savstarpējās kolektīvās attiecības, pašorganizēties (Garleja, 2006).

Apkopojot iepriekš minēto, var precizēt dialogrunai raksturīgās prasmes, ko savā disertācijā ir atspoguļojusi I. Stangaine (sk. 1. attēlu)

1. attēls Bērnu dialogrunas prasmes (Stangaine, 2014)

Bērna saziņā ar citiem līdzās žestiem un ķermeņa valodai arvien nozīmīgāka kļūst mutvārdu saziņa. Viņš izsaka savas domas un emocijas, jautā par neskaidro un viņu interesējošo. Mutvārdu saziņā bērns sarunājas par dažādiem tematiem, izvēloties piemērotu vārdu krājumu, intonāciju un atbilstošu teikuma struktūru (Skola2030,2019).

Dialogam ir svarīga loma bērna attīstības posmos. Caur dialogu bērns mācās komunicēt ar apkārtējiem cilvēkiem. Mācās paust savas emocijas un izprast, kā paust savas vēlmes vārdos, kā apkārtējie uztver, pievērš uzmanību bērna konkrētajai rīcībai.

1.3. Bērna attīstības raksturojums pētāmās problēmas kontekstā

Radošumam piemīt paradokss – lai domātu radoši, nepieciešams stimul, ko sniedz citu cilvēku domāšana. Ikvienam bērnam iemīt radīšanas impulss, kas jāatmodina. Tas saistās ar tieksmi būt ziņkaram, brīnīties un iztaujāt (Fišers, 2005).

Intelektuālo, kognitīvo psihi procesus attīstība ir saistīta ar galveno darbības veidu šajā vecumā – ar rotaļu darbību. Psihologi atzīst, ka tieši rotaļas un spēles ir viens no galvenajiem attīstības virzītājiem. Lielāko daļu laika bērni no 3 – 7 gadu vecumā pavada rotaļās. Tās attīstās ar manipulācijām ar priekšmetiem (rotaļlietām) līdz lomu un sižeta rotaļām. Par augstāku pakāpi rotaļu apgūvē uzskata bērnu spējas ievērot, pašam kontrolēt rotaļu norises noteikumus, jo tas nozīmē, ka bērns jau spēj ar gribu kontrolēt savu uzvedību. Rotaļās un spēlēs apgūst paškontroles iemaņas. Vēlāk tās pāriet arī uz ikdienas situācijām (Svence, 1999).

R. Siegler apskata, kognitīvās attīstības pētījumus, kuri parādīja, ka prāts veidojas ne tikai pēc vienota projekta vai iedzimta intelekta, bet gan izmantojot ietekmējošos faktorus. Piemēram, ja mēs vēlamies, lai mūsu bērni labi pārvalda valodu, mēs jau agri varētu koncentrēties uz fonēmisko izpratni. Ja mēs vēlamies, lai viņiem padotos matemātika un zinātne, mēs jau agri varētu viņus iesaistīt skaitliskajās spēlēs un aktivitātēs. Varbūt vissvarīgākais ir tas, ka mēs vairs nedomājam par smadzenēm kā par tukšiem traukiem, kas gaida, lai tos piepildītu ar zināšanām, bet kā par pielāgojamiem orgāniem, kas attīstās līdz pat agram pieauguša cilvēka vecumam (Siegler, 2021).

A. Morina apskata K. Cherry par to, ka daudziem vecākiem bērnu intelektuālās attīstības veicināšana rada nopietnas bažas. Par laimi, bērni jau no paša sākuma vēlas mācīties. Kaut arī izglītība drīz kļūs par milzīgu pieaugoša bērna dzīves daļu, šīs agrīnākos gadus galvenokārt ietekmē ciešas ģimenes attiecības, īpaši tās, kurās ir vecāki un citi aprūpētāji (Morin, 2019).

Tas nozīmē, ka vecāki ir unikālā pozīcijā, lai palīdzētu veidot to, kā viņu bērni mācās, domā un attīstās. Mājās vecāki var veicināt savu bērnu intelektuālās spējas, palīdzot bērniem saprast apkārtējo pasauli (Morin, 2019).

Kad bērni kļūst vecāki, vecākiem jāturpina mudināt savus bērnus aktīvi izzināt pasauli. Mēģiniet būt pacietīgi ar maziem bērniem, kuriem, šķiet, ir bezgalīgi daudz jautājumu par katru un visu apkārtējo. Vecāki var arī uzdot savus jautājumus, lai palīdzētu bērniem kļūt radošākiem problēmu risinātājiem. Saskaroties ar dilemmu, tādi jautājumi kā "Kā tu domā, kas notiktu, ja mēs

..." vai "Kas varētu notikt, ja mēs ...?" Ļaujot bērniem nākt klajā ar oriģināliem problēmu risinājumiem, vecāki var veicināt gan intelektuālo attīstību, gan pašapziņu (Morin, 2019).

Runas attīstība bērnam nodrošina iespēju pilnvērtīgāk uztvert apkārt notiekošo, veicina prasmi sadarboties, kā arī sekmē prasmi precīzāk novērot, vārdiski raksturot lietu, parādību un darbību būtību. Doma, pārvērsdamās runā, pārkārtojas un pārveidojas. Doma vārdā netiek izteikta, doma vārdā notiek jeb īstenojas (Tauriņa, 2016).

Pirmsskolas vecumā dzimtās valodas apguve notiek runas attīstības procesā, sarunājoties ar pieaugušajiem un bērniem, stāstot par lietām, notikumiem, izsakot spriedumus, ierosinājumus, komentējot savu un citu darbību, rīcību, notikumus, stāstot par piedzīvoto, redzēto, dzirdēto. Dzimtās valodas apguve sekmē bērna individualitātes un komunikatīvās pieredzes veidošanos, to, kā bērns uztver, izprot un veido savu pasaules ainu (Tauriņa, 2016).

Darba autore apskata T. Drummond pētījumu, kurā tiek novērotas un analizētas piecgadīgu bērnu sarunas, kurās atspoguļojas sadzīvīsku tēmu, ar bērna skatījumu uz sadzīves situācijām un T. Drummond analizē, kas jāņem vērā pieaugušajam esot klātesošam:

- Bērnu sarunas var risināt tādas dziļas tēmas kā draudzība, laulība, zaudējumi un likumi; tās nav mazsvarīgas tēmas.
- Bērni ir pilnībā iesaistīti diskusijās ar vienaudžiem.
- Bērnu sarunas rodas no viņu intereses; viņi nerunā par šīm tēmām, jo pieaugušie uzskata, ka viņiem ir svarīgi pievērsties tiem.
- Viņi savā starpā runā brīvi un atklāti, iespējams, vairāk nekā ar pieaugušajiem.
- Runājot ar vienaudžiem, viņi ir gatavi diezgan viegli mainīt domas.
- Viņi izturas tā, lai parādītu, ka viņiem ir tiesības bez bailēm izteikt savu viedokli, izteikt savas jūtas un paust savas vajadzības.
- Bērni iesaistās patīkamās nesaskaņās ar mīlestību un radniecību; dabiskais stāvoklis ir laipnība.
- Šķiet, ka bērni meklē otra partnera līdzdalību; viņiem šķiet svarīgi klausīties, pārdomāt, un dziļi sazināties savā starpā.
- Tas, ko mēs varētu domāt par jauku sarunu, tagad ir būtisks notikums, lai to uztvertu un saprastu.
- Pieaugušajiem vajadzētu reizēm neteikt neko un klausīties, ko bērns vēlas pateikt (Drummond, 2021).

Pirmsskolas vecuma bērnu galvenā darbība, protams, ir rotaļa. Lomu un sižeta rotaļās bērni sākumā tikai atdarina pieaugušo vai kādu filmu un grāmatu varoņu darbību. Vēlāk bērni sāk sevi identificēt tikai ar kādām noteiktām lomām, tad iesaistās grupā un jau spēj sekot līdzi citu un

savai uzvedībai, ievērojot spēles noteikumus. Psihologi apgalvo, ka pēc tā, vai bērni spēj sekot līdzī spēles noteikumiem, tos izpildīt, paši regulējot savu uzvedību, var noteikt, vai bērns varēs adaptēties skolā, adaptēties sabiedrībā (Svence, 1999).

Rotaļas funkcija nodrošina bērna attīstību veselumā. Bērns rotaļājoties izzina sevi, pasauli un pauž savu attieksmi par to. Rotaļas daudzveidīgo funkciju dēļ to izmanto kā bērna attīstības, mācību, audzināšanas līdzekli, jo rotaļa var būt: bērna patstāvīga aktivitāte, darbības veids, kas veicina bērna attīstību veselumā; bērna dzīves organizācijas forma; bērna pašizteikšanās līdzeklis – “Ko es varu”, “Ko es vēlos”, “Ko es protu”; bērna attīstības izzināšanas līdzeklis; bērna attīstības korekcijas līdzeklis utt. (Dzintere, Stangaine, 2007).

Izglītojoša funkcija – attīsta bērnu veselumā – vienlaikus audzina un māca. Veic sociālo, sensomoto, kognitīvo, kreatīvo funkciju, fizisko – veselības, sagatavo bērnu dzīvei;

Bērna dzīves organizācijas funkcija – ar rotaļas palīdzību bērns mācās sevi “aizņemt”, nodarbināt. Arī pieaugušais rotaļu izmanto kā bērna organizācijas formu – mācībās, pastaigā, svētkos un citur;

Bērna attīstības diagnostikas funkcija – rotaļā kā brīvā, bērnam patīkamā interaktīvā aktivitātē vislabāk redzams bērna kognitīvais un sociāli emocionālais attīstības līmenis, viņa vajadzības, intereses, vērtības;

Terapijas funkcija – rotaļa bērnu “ārstē” – iepriecina, nomierina, ierosina, nodarbina. To izmanto, ne tikai psihoterapeiti, bet arī ģimenē un pirmsskolas izglītības iestādē. Rotaļa ir arī bērna attīstības korekcijas līdzeklis (Dzintere, Stangaine, 2007).

Bērnam rotaļa ir brīva, neatkarīga, daudzveidīgāka aktivitāte, kurā viņš realizē savas vēlēšanās un intereses, ko neierobežo pieaugušo prasības un aizliegumi. Viņam tā ir pašrealizācijas un pašizteikšanās līdzeklis. Rotaļas vērtība slēpjas tās daudzveidīgās funkcijās, tādās kā

- kultūras mantojuma apguve un nodošana no paaudzes paaudzē, no pieaugušajiem bērniem, no bērna bērnam utt.;
- komunikācijas funkcija, ievēdot bērnu cilvēku attiecībās, saskarsmē, sadarbojoties un sarunājoties;
- bērnu pašrealizācijas funkcija;
- terapijas un korekcijas funkcija, nodrošinot bērnam līdzsvaru, palīdzot pārvarēt dažādas grūtības – mazvērtību, bailes u.c. (Dzintere, Stangaine 2007).

Rotaļa ir neierobežoti variēta un kompleksa. Tā parāda kognitīvā, kultūras, vēsturiskā, sociālā un fiziskā aspekta savstarpējo saikni; saikni starp zināšanām un nezināšanām, faktisko un iespējamo, iespējamo un neiespējamo. Tas ir dialogs starp fantāziju un realitāti, starp pagātni, tagadni un nākotni, starp loģisko un absurdo, starp drošību un risku. Rotaļa palīdz bērnam atcerēties pagātni, ieskatīties nākotnē. Rotaļā veidojas bērna raksturs, viņa vērtību orientācija. Tā

ir brīnišķīga komunikācijas, domāšanas skola. Rotaļa, no vienas puses, ir bērnības raksturīga pazīme, pavadonis, dzīvesveids, no otras puses, tā ir neaizstājams bērna attīstības līdzeklis. Tā ir vērtība bērnam un pieaugušajam. Bērnam, lai viņš apmierinātu savas vajadzības, pieaugušajiem, lai viņš ar tās palīdzību sagatavotu bērnu dzīves darbībai. Tātad rotaļa ir kā atslēga, ar kuru bērns var atslēgt pasauli (Dzintere, Stangaine 2007).

Lomu rotaļas palīdz bērnam attīstīties no tīri egocentriskas būtnes par cilvēku, kas spēj sadarboties ar citiem, netieši vingrināties dažādu sociālo lomu apgūvē. Izpildot lomu, regulējot lomu un reālās attiecības, bērns apgūst dzīves prasmes (Dzintere, Stangaine, 2007).

Bērnu personības attīstības nozīmīgs aspekts ir **emociju attīstība**, jo ja bērni atpazīst emocijas un prot tās regulēt, arī citos attīstības satura aspektos: gan intelektuālajā, gan gribas, gan sociālajā, viņi var veidot tālākas prasmes un attieksmes (Medne, 2015).

Vēl D. Medne analizē pedagogu atziņas un norāda, ka bērniem, kuri prot atpazīt emocijas to mīmiskajā izpausmē un nosaukt tās verbāli, ir biežāki sociālie kontakti ar vienaudžiem, vienaudži viņus labprātāk pieņem, kā arī šiem bērniem ir labākas sociālās kompetences (Medne, 2015).

A. Jansens (*Janssen*) norāda, ka emocionālā attīstība un sociālās prasmes ir būtiskas priekš gatavošanās skolas gaitām. Šādu spēju piemēri, ērta pāreja no vienas aktivitātes uz otru un sadarbība ar citiem bērniem (Janssen, 2019).

Emocijas dzīvē pilda vairākas funkcijas. Un viena no tām ir adaptācijas funkcija – emocijas ļauj pielāgoties apkārtējai pasaulei (piemēram, interese liek izzināt apkārtējo pasauli, bet bailes ļauj izvairīties no dzīvībai bīstamām situācijām). Šo funkciju īpaši uzsver evolucionāro teoriju pārstāvji.

Kā arī komunikatīvā funkcija – vērojot paustās emocijas, citi cilvēki var nojaust par indivīda attieksmi un pārdzīvojumiem (piemēram, redzot bērnu raudam, māte saprot, ka viņam noticis kas slikts un nepieciešama palīdzība) (Mārtinsone, Miltuze, 2015).

Sociālā kompetence ietver ne tikai spēju sadarboties ar vienaudžiem; tas ietver arī tādas lietas kā spēja izrādīt empātiju, izteikt jūtas un dāsni dalīties. Vissvarīgākais - noteikti izsakiet uzslavas, kad jums bērni demonstrē labu izturēšanos pret citiem. Palīdzēšana jūsu bērniem justies labi par sevi ir arī nozīmīga loma empātijas un emocionālās kompetences izjūtā (Janssen, 2019).

Radot pozitīvu vidi, kurā bērniem ir atļauts dalīties savās izjūtās (Janssen, 2019).

Ja cilvēks stostās runājot, vai tas nozīmē, ka kaut kas līdzīgs notiek arī viņa domās? Vai cilvēki, kuri runā citās valodās, arī domā citādi nekā mēs? Lai arī joprojām pastāv diskusijas par dažādiem valodas aspektiem saistībā ar domāšanu, visi pētnieki ir nonākuši pie secinājuma – valoda un domāšana ir saistītas (Mārtinsone, Miltuze, 2015).

K. Mārtinsone un A. Miltuze analizē (Myers 1996) par to, kas ir **domāšana**, tas ir psihisks process, kas nodrošina informācijas apstrādi, izpratni un nodošanu/apmaiņu (Mārtinsone, Miltuze, 2015).

K. Mārtinsone un A. Miltuze analizē (Schacter, 2011) par to, kas ir uztvere. Uztvere ir procesu kopums, ar kura palīdzību cilvēks atpazīst un organizē sajūtas un piešķir jēgu sajūtām, kuras veidojas kā reakcija uz vides stimuliem (Mārtinsone, Miltuze, 2015).

Socializācija ir process, kurā cilvēks apgūst sabiedrībā pieņemtās vērtības normas, sociālo pieredzi un zināšanas; tādā veidā, viņš kļūst par pilntiesīgu un aktīvu sabiedrības locekli. Socializācija var notikt tikai saskarsmē un mijiedarbībā ar sociālo vidi (Mārtinsone, Miltuze, 2015).

2 – 4 gadu vecumā bērns intensīvi socializējas, burtiski kopējot apkārtējo cilvēku uzvedību. Bērns vēro, uztver iespaidus, iekļauj tos savā atmiņā un precīzi atdarina. No audzināšanas aspekta tāpēc pieaugušajiem, īpaši audzinātājiem, jākontrolē tie uzvedības modeļi, kurus var pārņemt bērns, vienalga, vai tie būtu sadzīvē vai TV ekrānā (Puškarevs, 2001). Pirmsskolas vecumā tieši spēles un rotaļas, kad bērniem ir jātrenējas iziet no sava ego jeb egocentriskā izjūtu un uztveres leņķa, rada iespēju paplašināt uztveres diapazonu, līdz ar to attīstīt savu intelektu, valodu, runu, izpausmes veidu, attieksmi un jūtas, sadarbību ar citiem, empātiju. Iejušanās citā ādā veicina empātiju, domāšanas elastīgumu, socializāciju. Kā norāda, G. Svence, tieši bērnībā neattīstīta kopības izjūta vēlāk, iespējams, rada augstprātību jeb aroganci, kas ir tā pati mazvērtības izjūta, tikai izpausta pretēji – vērsanos pret citiem, neiejūtību pret citiem (Svence, 2020).

Bērna runas attīstība pirmsskolas vecumā pāriet jaunā kvalitātē. Strauji pieaug vārdu krājums – no 300 līdz 4000 vārdiem. Tiek intensīvi apgūtas runas gramatiskās formas un jauni, abstrakti jēdzieni. Runa attīstās no egocentriskās uz dialoga, konteksta runu: bērns mācās izprast cita cilvēka domas un runas iekšējo loģiku. Attīstās arī iekšējā runa. Tās attīstība norit vairākos posmos:

- 1) sākumā bērns sāk koncentrēt uzmanību uz runas priekšmetu, fiksē runā darbības pazīmes vai rezultātu (“Es izdzēru pienu!”);
- 2) pēc tam pāriet uz plānošanu, plāno, ko darīs un kā darīs;
- 3) vēlāk egocentrisko runu aizvieto iekšējā runa (Svence, 1999).

3–4 gadu vecumā bērni jau ir apguvuši valodu pamatos, orientējas vārdu niansēs, ko nodrošinājuši gan labvēlīgi iedzimtības, vides, iespēju rotaļāties, sarunāties un citi nosacījumi (Svence, 2020). Ceturtajam un piektajam dzīves gadam raksturīgs iespējama konflikts starp iniciatīvu un vainas izjūtu. Šis ir rotaļu laiks. Bērns grib darīt, darboties, palīdzēt. Zēnu iniciatīva bieži izpaužas uzbrūkoši turpretī meitenes savu mērķi biežāk sasniedz, pielietojot mīlumu. Tā veidojas arī

priekšnosacījumi atšķirīgu seksuālo paštēlu attīstībai. Šajā laikā bērns apgūst prasmes komunicēt ar cilvēkiem – sarunājas, sadarbojas. Tāpēc jāpalīdz apgūt komunikāciju māksla, radot iespējas sarunāties, iedrošinot, palīdzot pārvarēt kautrību un vainas izjūtu (Puškarevs, Golubeva, 1999).

Rotaļa caur kuru bērns apgūst valodas un runas prasmes. Rotaļājoties bērni izspēlē dažādas dzīves situācijas, kuras ir redzējuši mājās, pirmsskolā, veikalā, caur kurām mācās izprast cilvēku emocijas un rīcības. Cenšas pieņemt to sev saprotamā veidā caur rotaļu.

1.4. Rotaļas un spēles bērnu vidējā pirmsskolas vecuma dialogrunas attīstībai

Rotaļa ir pirmsskolas vecuma bērna dzīvesveids. Rotaļas specifiskās īpatnības un struktūra tieši un netieši sekmē bērna runas attīstību. Tā apmierina viņa vajadzības pēc aktivitātes, saskarsmes, radošas pasaules izzināšanas, sava “Es” apzināšanas. Un, kā atzīmē I. Freidenfelds, tieši bērna vajadzības pēc saskarsmes ar citiem bērniem sekmē viņa runas attīstību. Tās parasti apsteidz bērna valodas varējumu, un tas ir ļoti svarīgs valodas attīstības dzinulis (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Rotaļa ir brīva, spontāna, tai nav piespiedu rakstura. D. Dzintere un D. Augstkalne analizē psihologu A. Vallonu un norāda, ka pēc psihologa A. Vallona raksturojuma, rotaļai nav nepieciešamības pakļauties apstākļiem, kas saistīti ar praktiskās dzīves prasībām, rūpēm par sevi. No tā atbrīvojoties, rotaļa ir brīva esošo funkciju izpaušme. Tā eksistē tikai ar noteikumu, ka cilvēks izjūt apmierinājumu no ierobežojumiem. Rotaļa ir tāda darbošanās, kuru ietekmē ne tik daudz ārējie faktori, cik iekšējie bērna instinkti un vajadzības. Bērns neizjūt pieaugušā varu pār sevi. Viņš sarunās ir brīvāks, atraisītāks, nekā tas ir reglamentētā darbībā (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Rotaļa ir izziņas un orientācijas veids reālajā pasaulē, laikā un telpā, lietās, dzīvās būtnēs, struktūrās un cilvēkos. Iesaistoties rotaļas procesā, bērns mācās dzīvot mūsu simboliskajā pasaulē, domu un vērtību pasaulē, tajā pašā, laikā izzinot, izmēģinot un mācoties (Freiberģa, Priede, 2007).

L. Priede analizē dažādu autoru izteikumus par rotaļas lomu un norāda, ka var teikt rotaļa:

- ir bērna nepieciešamā dzīves sastāvdaļa, jo tā palīdz viņam izprast apkārtējo pasauli (dabu). Rotaļājoties bērns ir pētnieks. Viņš izpēta pats sevi (spēku, vājumu, varēšanu, intereses). Rotaļā bērns pēta arī dažādus dabas objektus, norises pārvērtības;
- parāda, ko bērns zina, interiorizē apgūto, zināmo un veido viņa darbības iekšējo plānu, kuru viņš pielieto citās situācijās;
- sekmē fizisko attīstību. Bērns var lēkt, mest, skriet, ķert;

- un rotaļā bērns attīstās intelektuāli. Bērnam ir iespēja atklāt, analizēt un eksperimentēt ar pasauli (dabu) sev apkārt. Bērns var bagātināt savus priekšstatus, izpratni par dabu. Viņš mācās salīdzināt, secināt un klasificēt;
- bērns mācās sadarboties ar vienaudžiem un pieaugušajiem, uz klausīt viņu idejas;
- bērns gūst daudzveidīgu sensoro pieredzi, ceļot smilšu pilis, būvējot akmens vaļņus, izliekot “baseinus” no gliemežvākiem (Freibergera, Priede, 2007).

Tāpat rotaļu darbība nodrošina apstākļus bērna attīstībai veselumā. Tā dod iespēju attīstīt sensoros, izziņas, emocionālos un citus bērna psihiskos procesus. Rotaļa dabas pētīšanā, izziņāšanā palīdz radīt emocionālo noskaņojumu. Liela emocionāla pacēluma laikā bērna domas kļūst sevišķi skaidras, aktivizējas domāšanas darbība (Freibergera, Priede, 2007).

Tādēļ svarīgi ir ievērot, ka rotaļa ir bērna pašizvēlēta aktivitāte, kas sekmē bērna runas un komunikatīvo prasmju attīstību. Rotaļā bērns rada savu, domu, jūtu un izjūtu pasauli – viņš atdarina apkārtne vēroto, darbojas, runā, domā, priecājas, skumst, rosina darboties citus, aizstāv savu viedokli. Rotaļā viņš sadarbojas ar rotaļu biedriem, pats meklē risinājumu. Rotaļa rada viņam iespēju daudzveidīgi pašam eksperimentēt ar savām runas prasmēm, jo bērnu savstarpējā sazināšanās un sadarbošanās rotaļā notiek dažādās situācijās (Dzintere, Augstkalne, 2009).

Rotaļā bērns ar savu valodas pieredzi, kas dziļi sakņojas kultūrā, bērns apgūs vēlāk. Tomēr viņam ir nepieciešams runāt, viņš grib dalīties savā nelielajā pieredzē, grib jautājot vairāk uzzināt, viņš no visas sirds vēlas pastāstīt to, ko ir novērojis, ko domā, ko jūt, ko iztēlojas, un izmanto tam visu, ko jau ir apguvis vai prot izdomāt (Markus, 2007).

Šajos iepriekš minētajos citātos spilgti tiek atzīmēta rotaļas nozīme bērna dialogrunas attīstībā. Tieši caur rotaļu veidojas bērna valodas pieredze. Bērns ir valodas pētnieks, novēro un atdarina redzēto un piedzīvoto. Pieaugušajiem jāatceras un jāļauj bērnam būt viņa būtībā, par to tieši un skaidri izsakās I. Freibergera, D. Dzintere, D. Augstkalne.

Nepieciešams izmainīt pieaugušo attieksmi pret bērnu rotaļu, saskatot tajā neaizvietojamu līdzekli bērnu rotaļu, saskatot tajā neaizvietojamu līdzekli bērnu komunikatīvo prasmju sekmēšanā. Ir novērota likumsakarība, ka tas, kas spēli neuztver nopietni, to izposta. Spēles būtība nepieļauj, ka spēlētājs izturas pret to kā pret kaut kādu priekšmetu (Freibergera, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Četru līdz piecu gadu vecumā radošās rotaļas kļūst daudzveidīgākas gan pēc satura, gan pēc struktūras. Iepriekšējās sižetiskās rotaļas pakāpeniski nomaina lomu un teatrālās rotaļas, kurās bērni paši veido lomu un reālās attiecības. Viņi sarunājas, sadarbojas, kopīgi attīsta rotaļas sižetu. Bērnā vecumā no 3 līdz 5 gadiem ir raksturīga nesituatīvā izziņas forma. Lomu un reālajās sarunās parādās jautājumi par lietām, parādībām, to sakariem. Atsevišķi bērni vienā rotaļā spēj izpildīt vairākas lomas, paskaidrojot to pārvērtības: ”Es tagad vairs nebūšu slimnieks, bet šoferis

ātrajā palīdzībā.” Tas izmaina rotaļas sižetu jaunām situācijām, kurām jāpiemērojas arī pārējiem rotaļniekiem (Dzintere, Augstkalne, 2009).

Šeit tiek atklāts, kā sadarbības prasmes rosina bērnos izaugsmi un sadarbības prasmi, kas ir svarīga daļa no dialogrunas attīstības. Un galvenais ir sniegt atbalstu, pamācot, parādot savu pieaugušā piemēru, skolotāja attiecībās ar citiem bērniem un saviem kolēģiem, jo kā jau tika minēts, ka bērni ir pētnieki un redz visas pieaugušo darbības un attieksmi pret citiem.

Trīs, četrus gadus veciem bērniem patīk rotaļās sadarboties ar citiem bērniem. Viņi sāk dalīties ar rotaļlietām, cenšas ievērot rotaļas noteikumus, nekonfliktēt galvenās lomas dēļ. Taču nereti tas sagādā grūtības, jo nepatīk zaudēt – šādā situācijā rotaļnieks var izmainīt noteikumus, pamest rotaļu. Bērni daudz runā, ir vieglprātīgi, trokšņaini, izpildot lomas un risinot rotaļā nesaskaņas, izmanto interesantus pieaugušo izteicienus. Rotaļas lomas apzināšanās un tās izpilde veidojas pakāpeniski. Lai rotaļa neizjuktu, rotaļniekiem nepieciešama zināma komunikatīvā kompetence – gan uzsākot rotaļu, attīstot rotaļas sižetu, izpildot lomas, gan regulējot savstarpējās attiecības (Dzintere, Augstkalne, 2009).

Rotaļa ir cieši saistīta ar fantāziju un spēju izdomāt, ko viņi konkrētajā brīdī izspēlēs, kādu rotaļu. Analizējot D. Markus un secinu, ka valoda attīstās ciešā sakarā ar fantāzijas tēliem. Meklējot valodnieciskus līdzekļus savas fantāzijas izmantošanai, bērns pilnveido savu valodu. Vēl D. Markuss analizē B. Tabūnu un norāda, ka B. Tabūns, aprakstot literāru darbību: “ Prāts disciplinē fantāziju, rāda tai pareizo ceļu un mērķi, novērš tukšgaitu un neauglīgus zudumus. Tēls nevar rasties no priekšstatu bezjēdzīgiem kombinējumiem. Tipizācijas un individualizācijas procesā realizējas iztēles un domas darbības vienība. Bez domas kā disciplinētājas līdzdalības iztēles darbs pārvērstos izplūdušās vīzijās un nesakarīgos veidojumos”. Vērojot, ieklausoties, salīdzinot pētot rodamas vērtīgas atziņas, arī par bērna valodu (Markus, 2007).

Piektajā dzīves gadā bērnu lomu rotaļas kļūst sarežģītākas, viņi savu pieredzi izmanto radoši, dažādos variantos. Rotaļās veidojas attiecības, kādas vērojamas starp cilvēkiem darbā, sadzīvē, atpūtā, ievērojot viņu tiesības un pienākumus, pozitīvo un negatīvo, kas visspilgtāk izpaužas lomu sarunās (Dzintere, Augstkalne, 2009).

Kas gan būtu rotaļa bez fantāzijas, tāpēc pedagogiem un vecākiem būtu jābūt tikpat brīviem savā iztēlē un fantāzijā. Būt uzmanīgiem un izanalizēt, ko bērns ar šo iztēloto fantāziju ir domājis, kā to realizē un ko tas nozīmē bērnam. Un kāda tam būs loma priekš bērna dialogrunas attīstības.

Bērni, tāpat kā pieaugušie, dažādi iejūtas ļaudīs. Ir bērni, kas vairāk grib uzturēties tuvinieku vidū, citi labāk jūtas vienaudžu pulkā. Jāpiekrīt, ka atvērtus, priecīgus, draudzīgus bērnus iemīl vairāk nekā tos, kas ierāvušies sevī un izvairās no vienaudžu sabiedrības. Šiem bērniem vieglāk noris arī socializācijas process, apgūstot sabiedrības kultūru, sociālās normas un sociālo pieredzi, tradīcijas, vērtības. Tas palīdz vieglāk integrēties, atrast savu vietu un pilnvērtīgi

dzīvot sabiedriskā vidē. Tieši rotaļā bērni nonāk saskarsmē, nodibina kontaktu ar citiem rotaļniekiem (jaunākiem un vecākiem bērniem, vienaudžiem); komunicē, apmainoties ar informāciju, izmantojot valodu un citas zīmes; sadarbojas veicot kopīgu, savstarpēji saskaņotu darbību, vajadzības gadījumā fiziski un vārdiski izpalīdzot, viens, otru atbalstot; mijiedarbojas, kas izpaužas personu savstarpējā iedarbībā, radot noteiktu attiecību modeli un pārmaiņas šo personību mērķos, motīvos, attieksmēs un rīcībā (Freibergera, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Lai būtu, attīsta bērna dialogruna jābūt attīstītai arī bērna domāšanai un radošumam. Domāšana norisinās sociālā kontekstā, to ietekmē un veido mūsu kultūra un apkārtēja vide. Bērna domāšana būtībā attīstās sociālās pieredzes ceļā, it īpaši mijiedarbībā starp bērnu un pieaugušo. Bērns, augot arvien vairāk, sāk apzināties sevi kā cilvēku un saprast savas attiecības ar citiem cilvēkiem. Šis starppersonu jeb sociālais intelekts izpaužas divējādi. Pirmkārt, attīstoties savas patības izjūtai, tas ir, veidojoties apziņai par sevi kā cilvēku ar jūtam un emocijām, kas nosaka izturēšanos, otrkārt, attīstoties empātijai – spējai saprast citu cilvēku jūtas un emocijas un iejusties tajās (Fišers, 2005).

Radošums ir īpašība, ko radoši cilvēki izmanto, lai iegūtu radošu rezultātu. Par radošu ideju vai produktu parasti uzskata kaut ko oriģinālu un piemērotu jauniem apstākļiem. Radošs rezultāts var būt mākslas darbs, zinātniska teorija, arī kaut kas nemateriāls, piemēram, radoša saruna, vai iztēlē radusies ideja. Radošums ir arī viss cilvēka emocionālās attieksmes un spēju kopums, kas ļauj attīstīt radošas domas, idejas vai iztēles veidolus. Radošā procesa pamatā daļēji tiek izmantota intuīcija, nejauši pamanītas sakarības, kas izrādās rezultatīvas. Intuīcija jeb atklāsme ir spēja izdarīt pamatotus secinājumus no minimāliem pierādījumiem (Fišers, 2005).

Radoša domāšana ir veids, kā izraisīt idejas, kuras vienādi vai otrādi var izmantot dzīvē. Tā bieži ir saistīta ar problēmu risināšanu, lietojot konkrētus intelekta aspektus, piemēram, lingvistisko, matemātisko un starppersonu intelektu. Radošās domas veicināšanai bieži vien svarīgāks ir process, nevis risinājums vai rezultāts. Rezultāts var būt īslaicīga parādība, bet vingrināšanās procesam var būt visa mūža vērtība. Tā kā radošums ir domāšanas veids, bet domāšanas veids nosaka attieksmi, tad radošā domāšana ir arī attieksmes veidošanās process. Tieši attieksme līdztekus arī procesa izmantošanu var stimulēt neskaitāmu radošu ideju parādīšanos visā bērna dzīves laikā (Fišers, 2005).

Savstarpējo attiecību regulēšanā ievērojama loma ir bērnu sociālajam intelektam. Bērns, augot arvien vairāk, sāk sevi apzināties kā cilvēku un saprast savas attiecības ar citiem cilvēkiem. Šis starppersonu jeb sociālais intelekts izpaužas divējādi: attīstoties savai patības izjūtai un attīstoties empātijai (Dzintere, Augstkalne, 2009).

D. Dzintere un D. Augstkalne analizē psihologu R. Selmanu un norāda, ka sociālajam intelektam ir piecas attīstības stadijas:

- nulles, pirmsociālā, egocentriskā stadijā bērns vēl neorientējas sociālo attiecību pasaulē, neatšķir iekšējās (psihiskās) un ārējās (fiziskās) uzvedības formas. Vienaudžu attiecībām ir gadījuma raksturs, pārsvarā lietišķs, fizisks raksturs;
- pirmā, subjektīvisma stadija ir ārējās un iekšējās pasaules diferencēšanās stadija, kad domas un jūtas (savas un citu) pastāv kā patstāvīga realitāte, kas bērnus ieinteresē. Vienaudžu attiecībām ir noturīgāks raksturs;
- otro, refleksivitātes stadiju raksturo dažādu uzskatu, centienu, darbu saskaņošana. Bērns cenšas iedziļināties otra cilvēka pozīcijā un iesaka partneriem pamēģināt savu pozīciju. Bērnu savstarpējās attiecībās vērojama sadarbība un partnerība;
- trešā, abpusējības stadija liecina par bērnu savstarpējās sadarbības sistēmas izpratni (10 – 12 gadu vecumā), noturīgu grupu veidošanos;
- ceturtnā stadija raksturo dažādu “Es” stāvokļu integrētu sistēmu, prasmi veidot dažādu tuvību attiecību līmeņos (Dzintere, Augstkalne, 2009).

Pirmās trīs attiecas uz pirmskolas vecumu, kad attīstās bērna spējas: izprast un analizēt konkrēto situāciju; uztvert otra cilvēka (rotaļu biedra) emocionālo stāvokli; saskatīt savas un otra cilvēka (bērna) uzvedības sekas un prognozēt to attīstību (Dzintere, Augstkalne, 2009).

D. Dzintere un D. Augstkalne analizē arī Ž. Piažē un norāda, ka saskaņā ar Ž. Piažē koncepciju domāšanas darbības iemaņas bērns apgūst dabīgā ceļā – līdztekus bērna organisma attīstībai paplašinās apgūstamās pasaules horizonti. Ievērojama daļa bērna aktivitāšu ir saistītas ar rotaļu, ko zinātnieks uzskatīja par neatņemamu komponentu apkārtējo objektu – cilvēku, notikumu (parādību), priekšmetu – izpētē, uzskatot to par mācīšanās formu, proti “Mācīšanos darbības procesā” – četros periodos (Dzintere, Augstkalne, 2009).

Rotaļai attīstoties, kļūst sarežģītākas bērnu reālās attiecības. To regulēšanā aizvien vairāk tiek pielietota valoda. Kā jau minējām, rotaļā ir divējādas attiecības – lomu attiecības un reālās jeb organizatoriski lietišķās attiecības. Reālās attiecības ir nepieciešamas, lai rotaļa varētu notikt un attīstīties (izvēlēties tēmu, sadalīt lomas, atlasīt vajadzīgo materiālu, rotaļas gaitā likvidēt konfliktus u.c.). Bērnā komunicējoties, vienlaikus nepieciešams orientēties gan uz partneri, gan uz rotaļas saturu, sekmēt rotaļas sižeta attīstību un tā virzību. Teorijā un praksē ir minēti vairāki bērnu sadarbības veidi rotaļā. Visbiežāk sastopamie – bērnu rotaļāšanās blakus un kopā (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Atbilstoši savai lomai bērns mācās sadarboties, piekāpties vai aizstāvēt savu viedokli. Lomu rotaļa ir radošās rotaļas paveids. Tā nodrošina bērna attīstību veselumā, tai ir noteiktas funkcijas, tā attīstās pakāpeniski. Lomu rotaļa ir bērna iztēle darbībā, tā ir bērnu savstarpējo attiecību skola (Dzintere, Stangaine, 2007).

Jāņem vērā, ka lomu rotaļa nav veids, lai bērns apgūtu jaunas zināšanas. Tā drīzāk ir mehānisms zināšanu pārveidošanai no virspusēja iepazīšanas līmeņa uz pieredzes bagātināšanu. Tajā pašā laikā zināšanas un radošā (lomu) rotaļa nerunā pretī viena otrai. Tieši pretēji – nav zināšanu, nav pieredzes; nav pieredzes – nav rotaļas; nav rotaļas – nav zināšanu izmantošanas iespējas. To nodrošina rotaļas funkcijas un saturs, kas aptver un apmierina visas bērna vajadzības. Nepieciešams pretstatīt tās rotaļas, kuru iniciators ir bērns un tās, ko uzspiež pieaugušais. Proti, pieaugušie paši akumulē rotaļas darbības mehānismu, tās saturu un formu, kas vairāk atbilst mācībām. Bet bērns, savā lomu rotaļā dara pats – pēc savas izvēles, izmanto savu pieredzi un bagātina to savā personīgā un neaizskaramā rotaļu darbībā (Dzintere, Stangaine, 2007).

D. Dzintere un I. Stangaine analizē un norāda, ka dzīves prasmes, ko bērns apgūst lomu rotaļā, ne tikai sekmē viņa pašreizējo sociālās lomas apguvi un izpildi (bērna, dēla, meitas, brāļa, māsas, rotaļu biedra), bet liek pamatus viņa nākotnes sociālajām lomām (skolēna, tēva, mātes, policista, zemnieka utt.). Lomu rotaļas gaitā bērns apgūst daudzveidīgas dzīves prasmes:

- prasmes, kas veicina savstarpējo sadarbību, iejušanos rotaļu biedra situācijā (empātiju), būt iecietīgam pret rotaļu biedriem (toleranci);
- prasmes risināt problēmas – radoši domāt, radoši izmantot savu pieredzi, risināt konfliktsituācijas, būt atbildīgam.

Tas viss notiek rotaļā, tātad lomu rotaļa ir, arī mācīšanās darot (Dzintere, Stangaine, 2007).

Rotaļas attīstība nosacīti notiek divās jomās – izziņas un sociālajā. Pilnveidojas bērnu sadarbības veidi, kas pakāpeniski kļūst sarežģītāki. Izziņas un sociālā joma ir savstarpēji saistītas. Rotaļa attīstās līdz ar bērnu. Varam teikt arī otrādi – bērns attīstās līdz ar rotaļu (Dzintere, Stangaine, 2007).

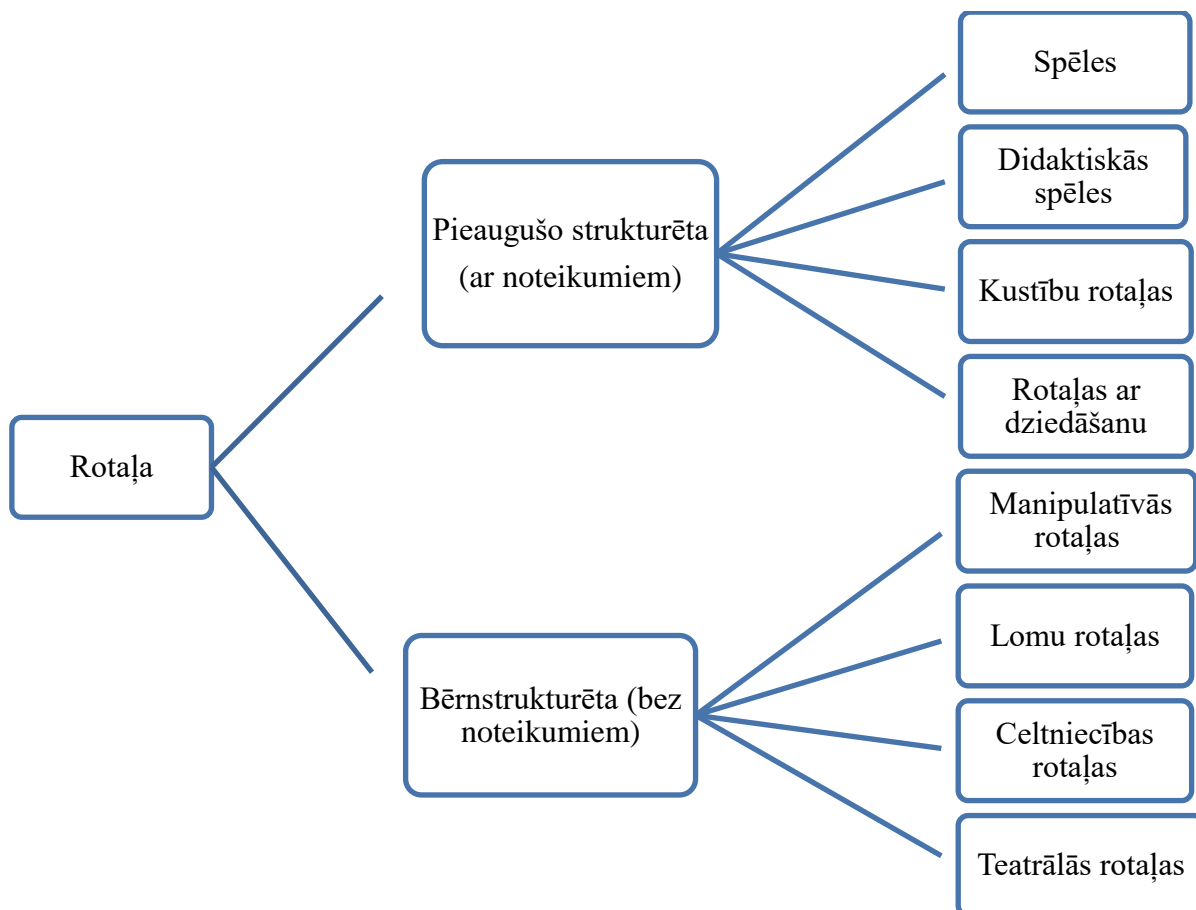
Četru, piecu gadu vecumā, pateicoties bērna pieredzei, viņa iztēles un jaunrades attīstībai, sociālajām prasmēm, lomu rotaļas kļūst daudzveidīgākas un sarežģītākas, kas izpaužas bērnu lomu un reālā sadarbībā, kur liela nozīme ir bērna iniciatīvai, prasmei pieņemt dinamiskus lēmumus. Vienlaikus novērojama samēra krasa atšķirība starpā prasmē radoši attīstīt rotaļas sižetu, regulēt lomu un reālās savstarpējās attiecības (Dzintere, Stangaine, 2007).

Bērni mīl spēlēt teātri – bērnudārzā, pagalmā kopā ar kaimiņu bērniem, vasarā lauku sētā, kur salasījušies dažāda vecuma radu bērni. Ar kādu aizrautību, izdomu viņi “mēģina” teātri, gatavo dekorācijas, tērpus, izpilda aktiera lomas! Viņi rada savu subkultūru. Rotaļas sižeta pamatā ir kāds noteikts vai bērnu pilnveidots literārais darbs, TV uzvedums. Teatrālo rotaļu un mākslas savstarpējās saiknes izpaužas daudzveidīgi (Dzintere, Stangaine, 2007).

I. Stangaine analizē H. Švarcmani un norāda, ka pamatotu rotaļas un spēles skaidrojumu sniedz ASV zinātniece H. Švarcmane. Bērnu brīvo rotaļu, ko bērni rada paši, H. Švarcmane dēvē

par bērnrstrukturētu rotaļu. Komandu spēles, galda spēles un citas labi strukturētas rotaļas, kuras pieaugušie parāda bērniem un kurām, iespējams, vajag vecāku vai skolotāju atbalstu, attiecas uz pieaugušo strukturētām rotaļām (spēlēm).

Tātad pēc H. Švarcmanes domām, rotaļas var iedalīt 2 lielās grupās – pieaugušo strukturētajās rotaļās (rotaļas ar noteikumiem) un bērnrstrukturētajās rotaļās (rotaļas bez noteikumiem). Ilustratīvi tas atspoguļots 2. attēlā (sk. 2. attēlu) (Stangaine, 2015):

2.attēls. Rotaļu iedalījums (Stangaine,2015)

Rotaļas iztēles situācijas attīstību sekmē arī rotaļnieku sadarbība, kas izpaužas:

- rotaļu biedru savstarpējā sapratnē, jo rotaļas ieceres realizējas ar nosacītām rotaļu darbībām;
- komunikācijas prasmēs, pārejā no lomu komunikācijas līmeņa uz iedomu (nerotaļas) līmeni, protot to izsacīt vārdos;
- kopējā sižeta plānošana rotaļas gaitā, iesakot nākamo rotaļas soli vai situāciju, kas nosaka rotaļas partnera nākamo darbību, piemēram, „Tagad brauksim uz...”, „Pie mums ciemos ierodas..”, „Uzcelsim...”;
- reālās savstarpējās attiecībās, to regulēšanā (prasme saskaņot, pierādīt, rēķināties ar otra domām) u.c.

Rotaļa ir bērna dzīvesdarbība, tāpēc tās kvalitāti nosaka prasme veidot attiecības ar rotaļu biedriem, saziņas prasme (Stangaine, 2015).

Bērni kopā spēlējoties, vai atsevišķi, atradīs veidu, kā komunicēt vienam ar otru, caur rotaļām, radošo iztēli, izdomājot savas rotaļas. Tāpat arī sadarbības prasmes caur rotaļu. Pedagoģa līdzdalību, kad bērns viņu aicina rotaļā un, spilgti var novērot bērna runu, jo, bērns tajā konkrētajā brīdī jūtas droši un ir aktīvs runātājs. Kas arī autores prāt apliecina, ka rotaļa var sekmēt bērnu dialogrunu. Apkopojot informāciju par dažādiem rotaļu veidiem un to ietekmi uz bērnu dialogrunas attīstību, tika izstrādāta tabulā. Tajā uzskatāmi var redzēt, kādi rotaļu veidi attīsta konkrētas prasmes, kas saistītas ar bērnu dialogrunas prasmēm (sk. 1. tabulu).

1. tabula. *Dialogrunas attīstība rotaļā* (pēc I. Stangaine, 2014)

Rotaļas, rotaļu darbības	Bērna dialogrunas attīstība
<p><i>Funkcionālās rotaļas,</i> (bērns rotaļājas ar saviem locekļiem, sākas sava fiziskā Es apzināšanās) <i>Manipulēšana ar priekšmetiem</i> (caur daudziem atkārtojumiem un motoro aktivitāti bērns mācās integrēt lielo un mazo muskuļu aktivitāti, iegūst kontroli pār ķermeni (0,6 – 2 gadu vecumā))</p>	<p>Klausoties, vērojot bērns apgūst dzimto valodu, runas saskarsmes funkcijas, pauž emocijas, apgūst neverbālo saskarsmi, pamazām sāk lietot valodu Vērojot un atdarinot paplašina vārdu krājumu, netieši gatavojas dialogam</p>
<p><i>Destruktīvās rotaļas</i> (eksperimentējot bērns izmēģina savus spēkus, apzinās, ka arī viņš var būt darbības izraisītājs (0,6 – 2 gadu vecumā))</p>	<p>Mācās paust savas emocijas sociāli pieņemamā veidā</p>
<p><i>Kustību rotaļas</i> (bērns skrien, lec, priecājas par iespēju sevi izteikt kustībā. Pieaugusī kustību koordinācija paaugstina pašapziņu.</p>	<p>Bērni darbojas komandā, redz viens otra sasniegumus un novērtē tos. Mācās vērtēt sevi, saskatīt savas kļūdas un nevainot citus savā neveiksmē</p>
<p><i>Celtniecības rotaļas</i> (attēlo redzēto, ceļ mājas, garāžas utt. Bērns redz ārējo pasauli, kuru pārveido pēc savas iekšējās iztēles, priecājas par saviem panākumiem (3-6 gadu vecumā un ilgāk))</p>	<p>Sadarbojas, mācās dalīties, saskaņot savu un rotaļu biedra rīcību, izrāda iniciatīvu, attīsta jaunradi, valodu, dialogrunas prasmi</p>
<p><i>Lomu rotaļas, teatrālās rotaļas</i> (rotaļā parādās noteikts sižets, lomas, savu pieredzi attēl ar simboliku, valodas un lietu palīdzību (4-6 gadu vecumā un ilgāk))</p>	<p>Paplašina vārdu krājumu, attīsta dialogrunu, apgūst saskarsmes kultūru, sadarbības prasmes, mācās izmantot valodu dažādās mainīgās situācijās (ieklausīties, atbildēt, jautāt), saskaņo</p>
<p><i>Spēles, didaktiskās spēles</i></p>	

(bērns izjūt sociālās kooperācijas un sacensības būtību, pieņem sevi, kas paaugstina pašvērtējumu – esmu gudrs, veikls, apķērīgs – prot rotaļāties ar bērniem, ievērot savas un viņu prasības (6 gadu vecumā un ilgāk)	savu un rotaļu biedra rīcību, pamato savas domas
--	--

Bērni dialogrunas prasmes apgūst arī pieaugušo organizētās nodarbībās un, protams, arī spēlēs un didaktiskajās spēlēs, kuras var klasificēt kā pieaugušo strukturētās rotaļas. Zināšanas un prasmes, kuras bērni apgūst spēles laikā, ir tikai blakusefekts, jo centrālais uzmanības iedvesmotājs ir nevis pats uzdevums, kā tas ir rotaļnodarbībās, bet pati spēles gaita, spēles procesā gūtais prieks un gandarījums.

Didaktiskās spēles ir mērķtiecīgi veidotas. Bieži vien tās ir mācību procesam piemērotas tradicionālās spēles. Tomēr bērniem didaktisko spēļu audzinošā un izglītojošā nozīme nav acīmredzama, bet īstenojas caur rotaļas uzdevumu, rotaļas darbību un tās noteikumiem. Didaktiskās spēles, kas veicina bērna runas attīstību, sekmē arī bērna intelektuālo attīstību (Stangaine, 2014).

Rotaļa, kurā bērns mācās, veidot savstarpējās attiecības ar vienaudžiem. Vēro cilvēkus sev apkārt un mācās paust savu viedokli, vēlmes un ieceres rotaļas laikā.

2. Empīriskais pētījums par bērnu dialogrunas attīstības veicināšanu rotaļās un spēlēs

2.1. Pētījuma raksturojums

Pētījuma raksturojums, kurā iekļauti teorētiskie skaidrojumi jēdzieniem, pēc kādiem paņēmieniem tika veikta – literatūras analīze, novērošana, tiešā novērošana, darbības produkta analīze un pedagoģiskā izmēģinājuma darbība.

Literatūras analīze – Lai veiksmi noritētu literatūras analīze S. Kristapsone atzīmē, ka pētījuma teorētiskās analīzes metodes izvēle balstīta uz pētījuma precīza mērķa formulējumu un pašas analīzes mērķi, izprotot pētāmā teksta specifiku un pārzinot vienas vai otras augstāk minētās metodes tehniku. Teorētiskās analīzes metodes izmanto arī empīriski ievāktas informācijas (datu) analīzē (Kristapsone, 2014).

Nepieciešami ir arī atbalsta materiāli, par kuriem autori Z. Anspoka, V. Kalnbērziņa, A. Šalme atzīmē, ka atbalsta materiāli ir – metodiskā literatūra, uzzīņu literatūra vai cita veida papildliteratūra, mācību uzskates līdzekļi, tehniskie mācību līdzekļi, vingrinājumu un uzdevumu krājumi un citi materiāli, kas palīdz skolotājam kvalitatīvi organizēt valodas mācību satura apguvi un valodas apguvējam – pilnveidot zināšanas un prasmes par kādu mācību jautājumu vai veikt noteiktu mācību uzdevumu (Anspoka, Kalnbērziņa, Šalme, 2011)

Novērošana – Visbiežāk – kvalitatīvajā pētījumu stratēģijā: datu vākšanas metode, ko izmanto, lai analizētu sociālo pasauli no ārējā skatītāja perspektīvas un pārbaudītu teorijas par parādībām un procesiem, pamatojoties uz to izpausmēm un izplatību. Atšķirībā no novērošanas ikdienas apstākļos pētnieciskā novērošana ir koncentrētāka un sistemātiskāka. Pētniekam ir jādefinē, ko viņš vēlas novērot un kā to fiksēt (Martinsone, Pipere, Eņģele, 2011).

Savas vai apkārtējo runas snieguma ilgstoša vērošana un izvērtēšana. Valodas apguvē runas novērošana ļauj valodas lietotājam kontrolēt valodas producēšanas procesu, runas iedarbību uz klausītāju, labot pārteikšanos vai kļūdainus un neskaidrus izteikumus (Anspoka, Kalnbērziņa, Šalme, 2011).

Novērojumu sauc par zinātnisku, ja tas ir pilnveidīgs, mērķtiecīgs, ilgstošs, patstāvīgs un norit dabiskā vidē. Sistemātiski fiksēti rezultāti palīdz nodrošināt apraksta objektivitāti. Novērojums ir nozīmīgs tāpēc, ka šī metode ļauj precīzāk izprast cilvēka rīcības un jēgu (Kristapsone, 2014).

Tiešā novērošana – ir kā audiovizuālās uztveres novērošana – cilvēka spēja uztvert valodu ar redzi un dzirdi, vienlaikus klausoties, uztverot sarunu biedra mīmiku un žestus vai arī skaļi lasot. Audiovizuālā uztvere tiek izmantota valodas apguves procesa atvieglošanai, piedāvājot vienu un

to pašu informāciju skaņu ieraksta, filmas vai videofragmenta, vai drukāta teksta veidā (Anspoka, Kalnbērziņa, Šalme, 2011).

Tieši vērojot bērnu dialogrunas prasmes ir jāuztver, kā bērns vēro, klausās, atbild uz jautājumiem, izprot citu sarunu biedru mīmikas un žestus.

Darbības produktu analīze – lai analizētu bērnu darbību spēļu un rotaļu laikā ir jāņem vērā, piemēram, I. Jurgena analizē personības attīstības īpatnības, ko jāievēro analizē – pirmsskolas vecumā par bērna vadošo darbību psihes attīstībā kļūst lomu rotaļa, tā ir interesanta un aizraujoša darbība, kurā notiek bērna neapzināta gatavošanās dzīvei. Rotaļā bērns vingrinās sarežģītajai saskarsmes darbībai. Atdarīnot pieaugušo rīcību un izturēšanos, bērns apgūst sociālo lomu sabiedrībā. Apbrīnojama ir bērna spēja mainīt sociālās lomas: rotaļā “Tētis un mamma” attēlojot mammu, bet rotaļā “Indiāņi” – varonīgo indiāņu virsaiti. Tieši ar lomu rotaļu palīdzību bērns piemērojas pieaugušo cilvēku dzīvei. Parasti rotaļu sižeti ir ļoti daudzveidīgi – rotaļas par sadzīves tematiku, rotaļas par darbu, rotaļas par cilvēku savstarpējām attiecībām (Jurgena, 2002).

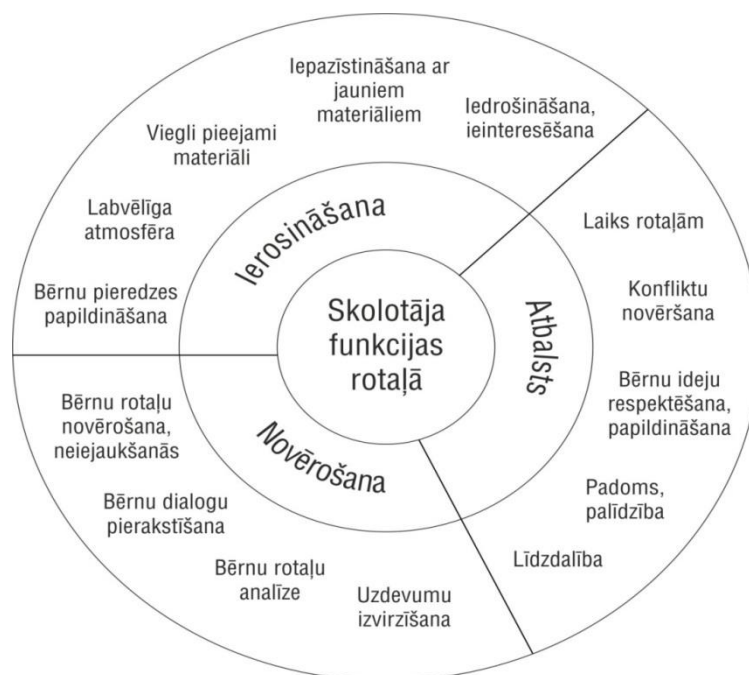
Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība – darba autore dēļ ārkārtas situācijas valstī nevarēja veikt izmēģinājuma darbību praksē, taču šī darbība notiktu caur autoru Z. Anspokas, V. Kalnbērziņas, A. Šalmes atzīmēto rotaļnodarbību – Mācību organizācijas forma darbā ar pirmsskolas un jaunākā skolas vecuma bērniem, lai atbilstīgi viņu vecuma īpatnībām veicinātu brīvu, nepiespiestu fizisko, kognitīvo, sociāli emocionālo un radošo attīstību. Valodas mācību procesā rotaļnodarbībā kā metodiskie paņēmieni tiek izmantotas rotaļas un spēles arī rotaļa; spēle (Anspoka, Kalnbērziņa, Šalme, 2011).

2.2. Pedagogu aptaujas rezultāti

Empīriskais pētījums tika veikts pandēmijas apstākļos, kad darba autorei nebija iespēju pētījumu veikt ar vidējā pirmsskolas vecuma bērniem.

Lai uzzinātu bērnu dialogrunas attīstību rotaļās, **tika izstrādātas vairākas anketas**. – viena anketa skolotājiem, otra – vecākiem. Skolotājiem izstrādātā anketa palīdzēja noskaidrot, kāda ir skolotāju loma bērnu rotaļu laikā, kā tiek sekmēta bērnu dialogrunas attīstība. Pēc teorētiskās literatūras analīzes var secināt, ka skolotājiem rotaļu laikā ir vairākas funkcijas.

I. Stangaine norāda, ka, lai sekmētu bērna attīstību un dialogrunas attīstību rotaļās, galvenais nosacījums ir pieaugušā atbalsts, cieņpilnā attieksme pret bērna rotaļu. Minētie nosacījumi bērnu patstāvīgās darbības organizēšanai atspoguļoti 3. attēlā (sk. 3. attēlu)

3. attēls. Skolotāja funkcijas bērnustrukturēto rotaļu laikā (Stangaine, 2015)

Tātad rotaļu laikā pedagogs veic trīs funkcijas: ierosināšanu, atbalstu un novērošanu. Pieaugušais būs labs rotaļu partneris tikai tad, ja izpratīs un atbalstīs bērnu ieceres, domas un centienus, netieši virzīs viņu attīstību (Stangaine, 2015).

Skolotāju anketēšanā **piedalījās 104 respondenti**. Atbildot uz pirmsskolas skolotāju anketās uzdoto jautājumu, darba autore noskaidroja, ka skolotāji izprot vienu no galvenajām skolotāju funkcijām rotaļu laikā – bērnu novērošanu. (sk. 3.attēlu)

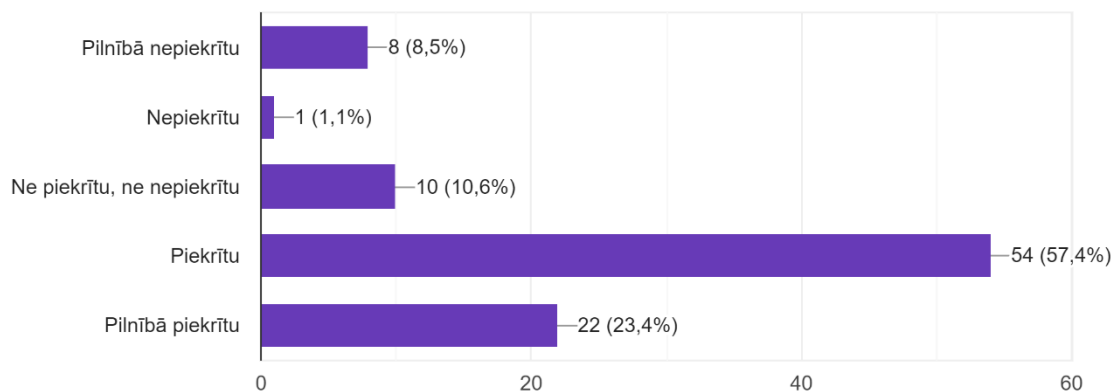
Viens no pirmsskolas izglītības satura īstenošanas uzdevumiem ir attīstīt bērna sociālās un emocionālās prasmes, kas ietver sevis, savu emociju, domu un uzvedības apzināšanu, spēju saprast citus un veidot pozitīvas attiecības (Skola 2030,2019). Jaunās Pirmsskolas vadlīnijas norāda uz to, cik svarīgi ir pedagoga vērojumi, lai būtu, sekmīgas sociālās prasmes, kas pieder pie dialogrunas rotaļā un emocionālo prasmju apgūvē.

Tātad vairāk nekā 70% skolotāju veic novērojumus, kā to paredz jaunās Pirmsskolas vadlīnijas.

Aptaujā iegūtie dati uz 1. jautājumu atspoguļoti 4. attēlā:

Bērnu brīvo rotaļu laikā jūs veicat novērojumus par bērnu darbībām.

94 atbildes

4. attēls. Bērnu darbības vērojums

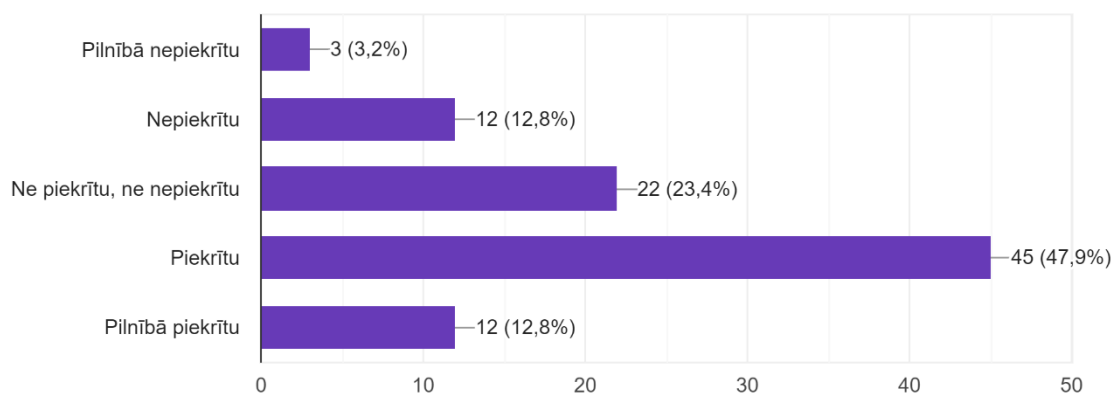
Apmēram 10% ne piekrīt, ne nepiekrīt šim apgalvojumam par bērnu darbības vērojumu rotaļas laikā un 9% nepiekrīt šim apgalvojumam. Iespējams, nepiekrītošas atbildes ir tāpēc, ka respondenti pieņēmuši, ka tas varētu būt konkrēts katra bērna novērojums. Taču pedagogs brīvajā rotaļā, nepārtraukti, novēro bērnus, lai neizvērstos konfliktsituācijas. Līdz ar to notiek šī bērnu rotaļu novērošana. Iespējams, arī nepiekrītoši atbilde, jo bērnu grupās parasti ir līdz ~ 20 bērni vai vairāk. Un pedagogi vērš uzmanību nepārtraukti tikai un vienīgi konfliktsituācijām. Rotaļa ir bērnu patstāvīga darbība, tomēr skolotāja uzdevums ir novērst iespējamus konfliktus, kas ir kā atbalsts bērnu rotaļām.

Pirmsskolā bērns mācās veidot cieņpilnas attiecības ar citiem cilvēkiem un rīkoties saskaņoti ar citiem. Lai sadarbotos, bērns mācās novērtēt savu un citu rīcību, saprotot, ko nozīmē laba un ko – slikta rīcība. Bērns sāk apzināties nedrošas situācijas un mācās tajās rīkoties, lai šī rīcība vēlāk veidotos par ieradumu (Skola 2030, 2019).

Minētos apgalvojumus apstiprina arī skolotāju atbildes uz 3. jautājumu, kad vairāk nekā 80% pedagogi iesaistās rotaļā, ja ir izvērsies konflikts, lai bērns izprastu situāciju un iemācītos veidot/izveidot cieņpilnas attiecības rotaļas laikā (sk. 5. attēlu).

lejaucaties bērnu rotaļās tikai tad, ja ir izvērties konflikts.

94 atbildes

5. attēls. Konfliktu novēršana.

Apmēram 10 respondenti ir atbildējuši, ka ne piekrīt, ne nepiekrīt, jo, iespējams, dod iespēju bērniem risināt mazas konfliktsituācijas, lai bērni spētu iepazīt savas un citu emocijas, lai apgūtu prasmi komunicēt savā starpā bez pedagoga iejaukšanās.

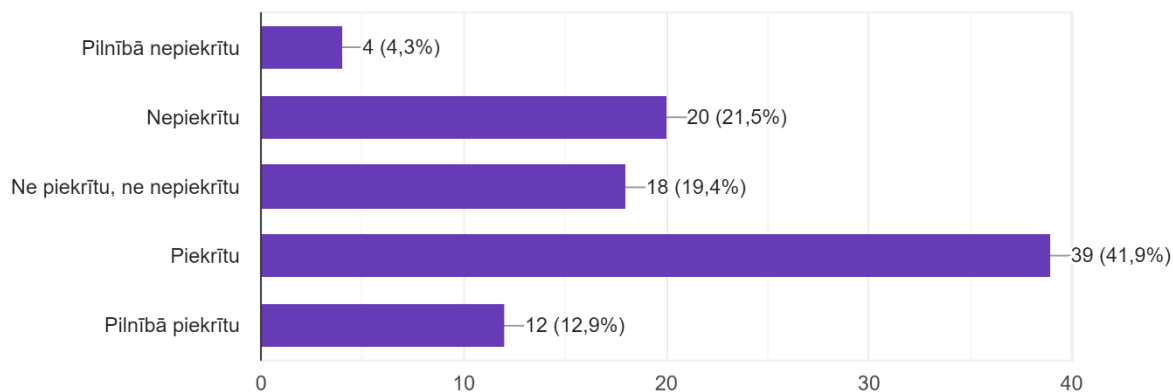
T. Drummond analizējis par to, kādai būtu jābūt pedagoga darbībai, novērojot bērnu savstarpējās attiecības:

- Mēs varam pamatoti pieņemt, ka bērni bez pieaugušo iesaistīšanās spēj veidot savas attiecības un izprast savas emocijas.
- Ja mēs vēlamies palīdzēt, mēs varam atrast veidus, kā savienot viņus ar citiem bērniem, ar kuriem, iespējams, savā starpā būtu vieglāk saprasties.
- Mēs varam palīdzēt, pierakstīt, konfliktsituāciju apstākļus un kopīgi ar kolēģiem analizēt, lai redzētu, kā citi šīs lietas piedzīvo.
- Tagad mēs esam motivēti iemūžināt bērnu sarunas; mēs zinām, ka ir svarīgi tos dokumentēt, lai mēs varētu tos risināt ar saviem kolēģiem, daloties pieredzē.
- Mums jātiecas būt draudzīgiem, arī ar saviem kolēģiem rādot piemēru saviem audzēkņiem. (Drummond, 2021).

Skolotāju domas dalījās, atbildot uz nākamo aptaujas jautājumu, kas saistās ar piedalīšanos bērnu rotaļā. Skolotāju pieredze ir atšķirīga, jo atšķirīgas ir arī bērnu vajadzības dažādos vecumposmos. Jo jaunāks bērns, jo skolotāja atbalsts un piedalīšanās rotaļās ir vairāk nepieciešama (sk. 6. attēlu).

Piedalāties rotaļā tikai pēc bērna uzaicinājuma. ("Kūku ēšana" u.c.)

93 atbildes

6. attēls. Bērns un pieaugušais rotaļā

Rotaļā ir daudzveidīgas iespējas bērnam eksperimentēt ar savu valodu, kas pieaugušajam ir visnotaļ jāatbalsta. Rotaļa ar tās īpašiem noteikumiem un normām bērnam kalpo par to drošo salu, kur viņš var attīstīt un izmēģināt savu neatkarību, patstāvību (Freibergera, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Šajā jautājumā pieaugušo domas dalās aptuveni 50% atbildēja piekrītoši, ka bērnu rotaļā piedalās tikai pēc bērna uzaicinājuma piedalās rotaļā. Tas pēc autores domām ir tāpēc, ka pedagogi ir zinoši tajā, ka jo vecāks bērns, jo pēc iespējas vairāk rotaļās pedagogam jāiesaistās tikai pēc bērna uzaicinājuma. Aptuveni 19% respondentu atbildējuši, ka ne piekrīt, ne nepiekrīt šim apgalvojumam. Tas varētu būt iespējams, tāpēc, ka, reizēm bērnam nonākot rotaļu vidē, nepieciešamais pedagoga atbalsts, lai atrastu vietu sev un savu spēli, rotaļu, ko vēlētos darīt.

Aptuveni 25% respondenti nepiekrīt šim apgalvojumam, kas arī ir iespējams, jo varbūt tika sasaistīts ar konfliktsituācijām, kurās pedagogam bieži vien ir nepieciešams iesaistīties, lai bērniem būtu skaidrs konfliktsituācijas cēlonis un sekas.

Lai bērni varētu attīstīt savu rotaļu un tādā veidā arī pilnveidot dialogrunu, rotaļām ir jāatvēl noteikts laiks dienas ritā. Par atvēlēto laiku rotaļām respondentu domas dalījās ~ 39% apgalvoja, ka bērniem ir pietiekami daudz laika brīvajām rotaļām. Un ~ 33% apgalvoja, ka nav pietiekams laiks dienas ritā brīvajām rotaļām.

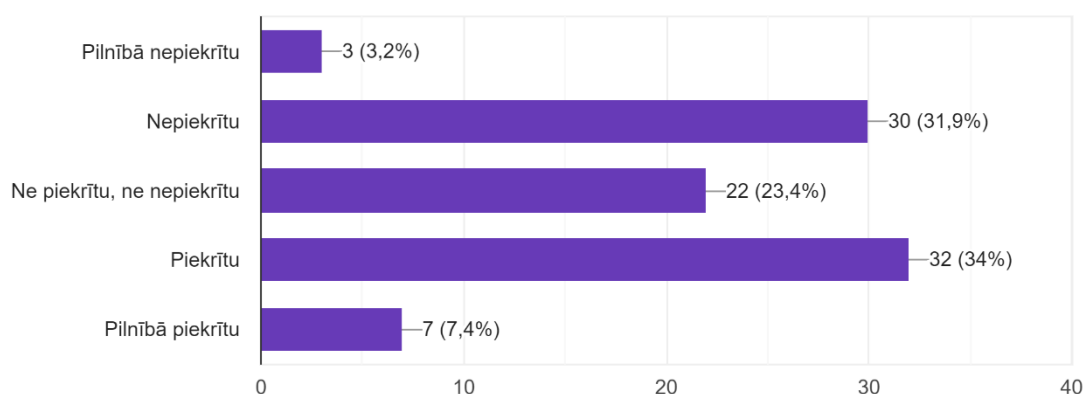
Domās dalās, iespējams, tāpēc, ka saistībā ar jauno Skola2030 mācību saturu un pieejas maiņu pirmsskolā, vairākās pirmsskolas iestādēs bērni strādā mācību jomu centros patstāvīgi, kas varētu līdzināties bērna rotaļu darbībai. Tā kā salīdzinoši neseno pirmsskolas uzsāka šo nomainītu, tad šeit atspoguļojas, cik ļoti respondenti pievērsušies šīm pārmaiņām. Bērnam darbojoties interešu centros un pašam sajūtot, kad vēlas nomainīt darbību, piemēram, uz rotaļu. Un pēc tam, kad ir

iespējams atgriezties pie šī sava iesāktā darba, ir plašas rotaļu laika iespējas. Bet ja pedagogs ir centrēts uz dienas ritu, kur bērnam viss norit pēc pulksten laikiem, tad arī, iespējam, bērniem nav pietiekami daudz laika brīvajai rotaļai.

Pirmsskolā mācību procesu paredzēts organizēt integrētā rotaļnodarbībā visas dienas garumā, un tā ietver gan pedagoga mērķtiecīgi organizētu, gan netieši vadītu rotaļdarbību, gan bērnu brīvu rotaļāšanos. Darbošanās un mācīšanās katru dienu notiek gan telpās, gan ārā. Vadlīnijās paredzēts, ka bērniem tiek dota, iespēja mācīties iedziļinoties un ar prieku, domāt un praktiski pētīt, sadarboties, apgūt zināšanas un prasmes un pašiem prast tās novērtēt. Skolotājs mācīšanās procesā piedāvā daudzveidīgus uzdevumus un atbalstošus mācību līdzekļus – spēles, konstruēšanas materiālus, rotaļlietas, attēlus, kas ļauj bērnam vingrināties, kļūdīties un modelēt savu darbību, nesteidzinot pabeigt iesākto un katram pašam paplašināt savu pieredzi (Skola2030, 2019). Aptaujā iegūtie rezultāti par atvēlēto laiku rotaļā atspoguļots 7. attēlā.

Dienas ritā bērnu brīvajām rotaļām atvēlētais laiks ir pietiekams.

94 atbildes

7. attēls. Bērniem atvēlētais laiks rotaļām

I. Stangaine savā pētījumā analizējot respondentu atbildes, norāda, ka skolotāji vislielāko uzmanību pievērš bērnu vārdu krājuma attīstībai (50%), runas gramatiskās struktūras veidošanai un runas skaņu kultūras audzināšanai, bērnu dialogrunas prasmju sekmēšanu atstājot tikai ceturtajā vietā (Stangaine, 2014) (sk 2. tabulu)

2.tabula. Runas attīstības uzdevumu izvērtējums (Stangaine, 2014).

Runas attīstības uzdevumu izvērtējums	
Nozīmīgums	Runas attīstības uzdevums
1. nozīmīgākā	Vārdu krājuma attīstība
2. nozīmīgākā	Runas skaņu kultūras audzināšana

3. nozīmīgākā	Runas gramatiskās struktūras veidošana
4. nozīmīgākā	Sarunvalodas (dialoga) veidošana
5. nozīmīgākā	Stāstītprasmes apguve
6. nozīmīgākā	Iepazīšanās ar daiļliteratūru
7. nozīmīgākā	Bērnu sagatavošana lasīt un rakstīt prasmju apguvei

Šis pētījums sasaucas arī ar autores novērojumiem. No autores pieredzes skolotāji daudz laika velta bērniem, dodot konkrētus mācību jomu uzdevumus, kuru dēļ bērniem netiek dots pietiekami daudz laika brīvajai rotaļai.

Bērnu brīvo darbību nodrošina arī materiālu pieejamība. Pedagoģa skatījums un materiālu pieejamība grupā, ko atzīmē arī I. Stangaine, ka bieži vien grupas vide raksturo skolotāju prioritātes. Ļoti daudzās anketās tika minēti tieši dažādi tēlotājdarbības materiāli, galda spēles un puzzles, uzsverot, ka bērniem patīk darboties pie galda. Kluči, protams, ir gandrīz katrā grupiņā, bet ne visās grupās ir pieejami materiāli, no kā bērni paši var radoši radīt, iekārtot rotaļu vidi un piemērot to savām vajadzībām (Stangaine, 2014).

Rotaļas saturu nereti nosaka arī bērna vēlme izdomāt, fantazēt, atbrīvoties no spriedzes u.c. Vidējā, vecākajā pirmsskolas vecumā aizvien vairāk sāk izpausties bērnu interese par kādu noteiktu tematu, kas skatāms ciešā saistībā ar bērna zinātkāres attīstību. Nenoliedzami, arī kultūrvidē, kurā bērns dzīvo, ietekmē viņa rotaļu saturu. Tā izskaidro bērna uzvedību dažādās situācijās, arī izziņas un verbālās prasmes. Bērna zināšanas un iemaņas, to izmantošanas veidi un apstākļi, to vieta bērna vērtību skalā, valoda, kuru bērns lieto, kad to lieto – tas viss ir daļa no kultūrvides. Rotaļu saturs ir plašs – sākot no ikdienas līdz sabiedriski politiskiem notikumiem.

Tās ir rotaļas par:

- sadzīvi (ģimene, iepirkšanās veikalā);
- pieaugušo darbu (ārsts, šoferis, skolotājs, darbs lauksaimniecībā);
- bērnu dzīvi (bērnudārzs, skola, deju pulciņš, sporta nodarbības);
- dažādiem sabiedriskās dzīves notikumiem (koncerti, olimpiskās spēles);
- TV pārraides (šovi, multfilmu varoņi - beibleidu, bakuganu cīņas, gormīti u.c.) (Stangaine, 2014).

Darba autores iegūtajās respondentu atbildēs apliecinās, ka vairāk nekā 80% respondentu piekrīt, ka rotaļu laikā bērni iejūtās lomās, kas saistītas ar sadzīvi, pieaugušo darbu (sk. 2. pielikums, 5.jautājums)

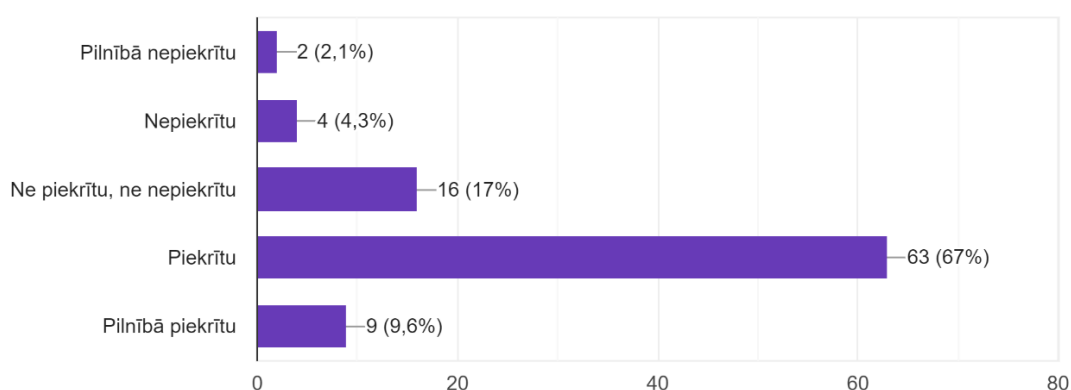
Rotaļās izmanto tēlus no TV pārraidēm respondenti ~ 70% piekrīt, un tikai 9% nepiekrīt šādam rotaļu satura veidam. Pārlecot uz rotaļām, kurās bērni iesaista pasaku tēlus, 47%

respondentu piekrīt, ~ 30% domas dalās ne piekrīt ne nepiekrīt, bet jau 20% nepiekrīt šim apgalvojumam (sk. 2. pielikums, 6. un 7. jautājums).

Nākamie jautājumi tika saistīti ar bērnu dialogrunas prasmēm. Apmēram 70% respondenti atbild piekrītoši apgalvojumam, ka bērni brīvi veido dialogus savā starpā, tikai ~ 6% atbildēja nepiekrītoši (sk.8.attēlā) Rotaļas procesā bērns iesaistās, darbojas un sadarbojas, komunicējas ar otru cilvēku – pieaugušo vai bērnu, reaģējot uz pārmaiņām. Aktivitāte pārsvarā ir abpusēja, jo pat priekšmeti, rotaļlietas veic atbildes reakciju, kad ar tām rotaļājas (Freiberga, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Bērni brīvi veido dialogus ar saviem vienaudžiem (jautā, atbild).

94 atbildes

8. attēls. Bērnu komunikācija savā starpā

Bērnu saskarsme ar vienaudžiem rotaļā: I. Freiberga. D. Dzintere un D. Augstkalne veicot savu pētījumu, norāda, ka bērnu saskarsme rotaļu laikā mēdz būt atšķirīga.

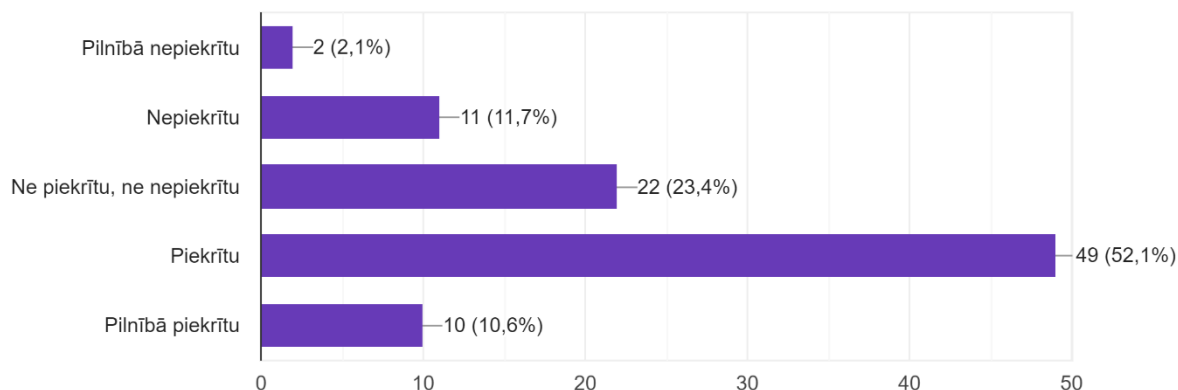
1. Saskarsmes emocionālā piesātinātība, asas intonācijas, smieklī (ekspresijas, saistītas ar neizpratni „Ko tu dari?!”; prieks, sajūsma „Skaties, cik skaisti!?”; brīvība, atvērtība).
2. Izteikumu oriģinalitāte, stingru normu un noteikumu neizvirzīšana (izmanto pašus negaidītākos vārdus, vārdu salikumus un skaņas; ir apstākļi jaunradei; neierobežo bērna aktivitāti)
3. Izteikumu pārsvars pār atbildēm (vispirms cenšas izteikties pats, iekams ieklausās otrā, grib dominēt pār otru; pārtrauc to)
4. Saskarsme ir daudzveidīgāka un bagātāka (parādīt un ieteikt, kā rotaļāties, savlaicīgi aizrādīt un palīdzēt; uzspiest savu domu, paraugu; regulēt lomu un reālās attiecības u.c.) (Freiberga, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Arī darba autores aptaujas rezultāti apstiprina Freibergas I., Dzinteres D. un Augstkalnes D. rakstīto par bērnu savstarpējo komunikāciju, ka bērns vispirms cenšas izteikties pats, iekams ieklausās otrā, grib dominēt pār otru; pārtrauc to.

Apmēram 60% respondentu atbildēja piekrītoši, ka bērnam ir vieglāk atbildēt uz jautājumiem. Tikai 13% atbild nepiekrītoši šim apgalvojumam. (Sk.9. attēlā)

Bērniem atbildēt uz jautājumu ir vieglāk, nekā pašiem uzdot jautājumus.

94 atbildes

9. attēls. Bērnu prasmes uzdot jautājumu.

Kā redzams attēlā, apmēram 30% atbildēja, ka nepiekrīt un tikai apmēram 20% atbildēja, piekrītoši šim apgalvojumam. Gandrīz puse apmēram 45% respondentu atbildēja, ka nav viedokļa ar ne piekrītu, ne nepiekrītu.

Īpaša nozīme ir bērnu saistītai runai, ievērojot, ka saistītās runas pamatā ir ne tikai vārdu un teikumu secība, bet arī tādu domu secība, kuras izteiktas ar precīziem vārdiem pareizi veidotos teikumos. Bērns mācās domāt, mācoties runāt, bet viņš tāpat pilnveido savu runu, mācoties domāt – kombinēt savas zināšanas – dzirdēto, vēroto, pārdzīvoto, aizvieto neesošo ar vārdu, daudzveidīgi izmanto rotaļlietas, kas ir savdabīgs atbalsts lomu sarunām. Kā jau atzīmējām, svarīga ir arī bērna iniciatīva, pašapziņa (Freiberga, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Tieši pēc I. Freibergas, D. Dzinteres un D. Augstkalnes domām būtu pat jāpiešķir īpaša vērība, vai bērns prot atbildēt ar pilniem teikumiem, novērojot bērnu savstarpējo komunikāciju rotaļās. Šie iegūtie aptaujas dati varētu būt saistīti jau ar iepriekš minēto bērnu savstarpējo komunikāciju, kurā viņi viens otru mēdz pārtraukt un iespējams, pedagogiem rodas iespaids, ka bērns neprot atbildēt ar pilnu teikumu.

Nākamajā nodaļā tiks apskatīti vecāku aptauju rezultāti.

2.3. Vecāku aptaujas rezultāti

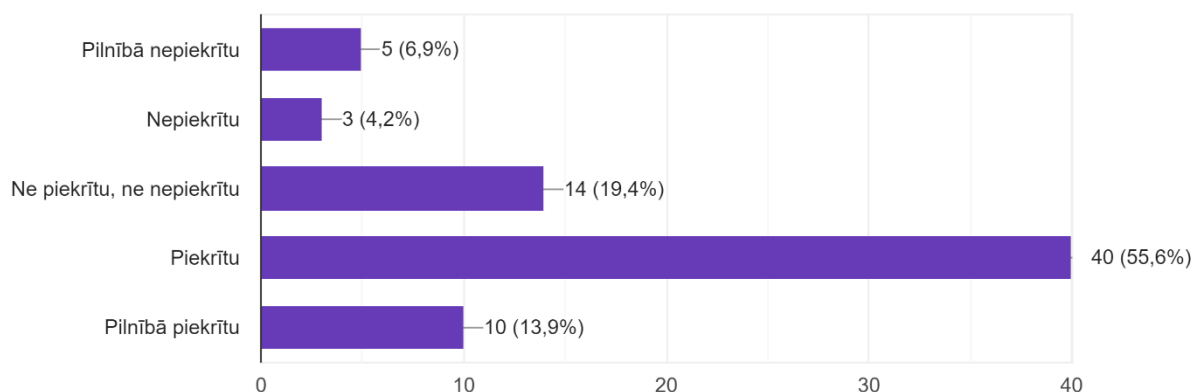
Bērni rotaļājas ne tikai pirmsskolā, bet arī mājās. Šobrīd, kad vairums bērnu dzīvo mājās, darba autore aicina vecākus iesaistīties bērnu rotaļās un patstāvīgajā darbībā.

Vecāku anketēšanā piedalījās **72 respondenti**. Vecāki atbildēja uz vairākiem jautājumiem, kas saistīti ar bērnu rotaļām, bērnu attīstību, dialogrunas attīstību rotaļās.

Pirmajā jautājumā vecāki norādīja bērna pašiniciatīvu, patstāvību. Iegūtie rezultāti atspoguļoti 10. attēlā.

Lai uzsāktu rotaļu, bērns pats izvēlas sev veicamo darbību.

72 atbildes

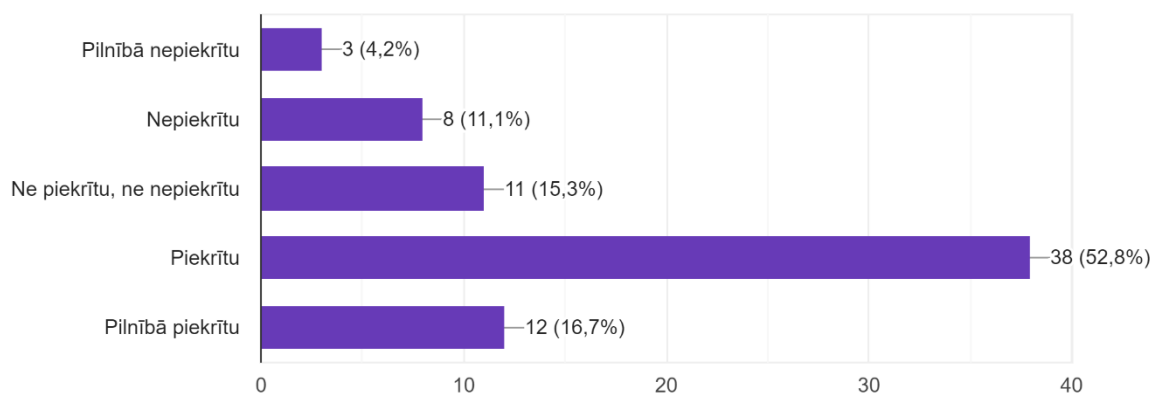
10. attēls. Bērna izvēles rotaļā

Apmēram 60% respondenti ir atbildējuši, ka piekrīt tam, ka bērns izvēlas pats sev veicamo darbību. Un ~29% respondenti ne piekrīt, ne nepiekrīt šim apgalvojumam. Un ~9% nepiekrīt šim apgalvojumam. Iespējams, ka tas ir saistīts ar bērnu vecumposmu. Jo jaunāks bērns, jo vairāk vecākiem jāieinteresē kādai konkrētai darbībai. Vai arī respondentu izpratne par to, kas ir rotaļa. Kādam no bērniem, iespējams, ir mājās pieejams plašs materiālu un rotaļu klāsts, kur ir iespējams plaši jau bez pieaugušā rotaļāties. Arī vecāku redzējums par to, kas vispār ir rotaļa, jo tā var izpausties arī praktiskos veidos, ar lietām, kuras nav, kā, piemēram, konkrēta lieta, bet pieejamie materiāli mājās.

Mājās bieži vien bērns rotaļājas viens. Tāpēc vecākiem ir iespēja dzirdēt arī bērnu dialogrunu, patstāvīgu darbību. Apmēram 60%, kas ir vairāk, kā puse no respondentiem ir atbildējuši piekrītoši, par šo apgalvojumu (sk. 11. attēlu).

Bērns nes, plāno, analizē rotaļas laikā un runā monologā.

72 atbildes

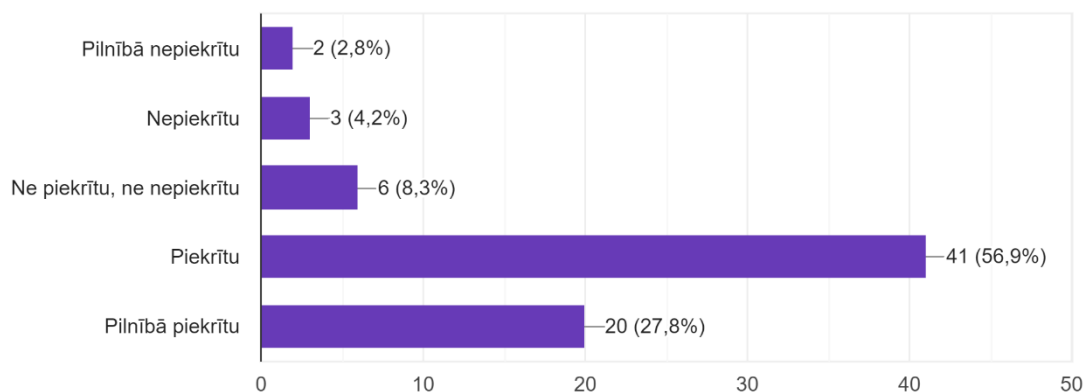

11.attēls. Bērnu darbības rotaļu laikā

Nākamajā attēlā redzamas vecāku atbildes par to, kā viņi saskata bērnu pieredzes atspoguļojumu rotaļās. Svarīgi, ka bērni savās rotaļās aicina arī vecākus vai citus ģimenes locekļus. Tas liecina, ka bērni savās mājās jūtas droši un brīvi (sk.12. attēlu)

Esat manījies, ka bērns caur rotaļu plaši un radoši izmanto savu pieredzi, aicina rotaļā ģimenes locekļus.

72 atbildes

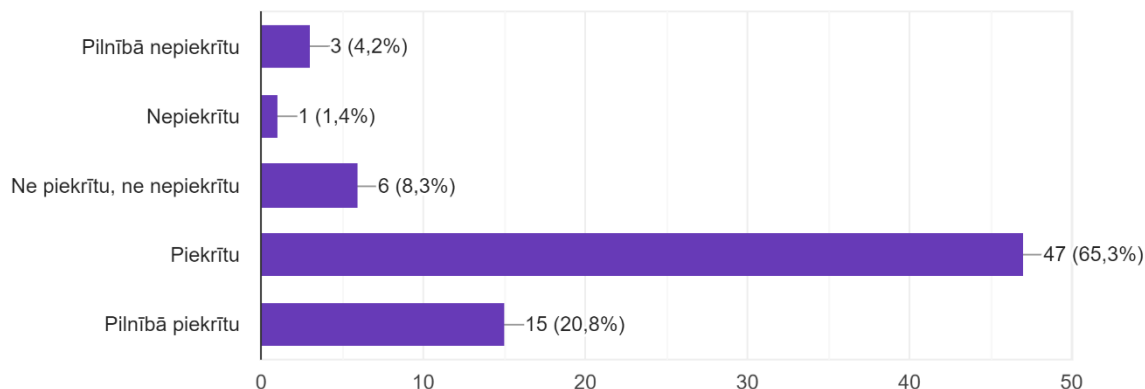
12.attēls. Bērna rotaļa ar ģimenes locekļiem

Lielākā daļa, 80% respondentu ir atbildējuši piekrītoši, ka bērns aicina rotaļā ģimenes locekļus. Nav viedokļa 8% respondentu, kas pēc darba autores domām ir ļoti iespējams, ka tas vecākam nav tā izteikti manāms, jo bērns aicina rotaļā vecākus, gan brāļus un māsas, radniekus, gan ģimenes draugu bērnus. Nepiekrītoši ir atbildējuši 6% respondenti, kuri iespējams tāpat kā 8% respondentu, kuriem nav viedokļa nav pamanījuši, tādu izteiktu bērna vēlmi rotaļāties kopā ar pieaugušo.

Nākamais jautājums tika uzdots par dialoga veidošanos. Ja ģimenē ir otrs bērns, vai rotaļā mēdz piedalīties arī vecāki, tad ir iespējams rotaļu laikā novērt arī bērnu dialogus (sk 13. attēlu).

Rotaļas laikā brīvi sarunājas, veido dialogu.

72 atbildes

13.attēls. Bērna runa rotaļas laikā

Bērni vairāk runā dialogos, nekā monologā, jo dialogu izmantošanu rotaļu laikā vecāki ievērojuši biežāk.

Četru gadu vecumā bērni jau prot piemērot savu runu sarunu biedram. N. Njukomba min pētījumu, kurā tika novēroti četrgadīgi bērni, kas spontānas rotaļas laikā izskaidrojās ar divgadīgu bērnu, vienaudžiem un pieaugušajiem par rotaļlietām. Saskarsmē ar divgadīgajiem četrgadnieki lietoja vienkāršākus, īsākus teikumus, vārdus, kas pievērš mazā uzmanību, piemēram, „Ei!”, „Klausies!”. Frāzes, kuras bija adresētās pieaugušajiem un vienaudžiem, bija garākas un sarežģītākas (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Tātad lomu sarunu galvenā forma ir bērnu dialogi. Lai tas nodrošinātu viņu savstarpējo saskarsmi, runas sadarbību ar partneri (otru lomu), bērnam jāprot dažādās situācijās lietot saistošu valodu, jābūt atbilstošam vārdu krājumam, jāprot jautāt, spriest un argumentēt, ieklausīties sarunu biedra teiktajā, turpināt viņa domu. Sarunā informāciju rotaļnieks var precizēt, papildināt, pilnveidot. Jo „prasme sarunāties ieslēdz sevī prasmi sniegt informāciju pašam un iegūt informāciju no partnera, uzmanīgi klausoties un uzdotot jautājumus” (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009).

2.4. Metodiskie ieteikumi bērnu dialogrunas sekmēšanai

Lai sekmētu bērnu dialogrunas attīstību pedagogam caur rotaļām un spēlēm, jānodrošina bērniem uzdot jautājumus un atbildēt uz jautājumiem. Darba autore turpmāk apkopo spēles, ko varētu veikt klātienē nodarbībās balstoties uz autoru jau izdomātām spēlēm, kurās bērni viens

otram uzdod jautājumus un atbild uz tiem. Dažas no rotaļām darba autore ir pārveidojusi lai pastiprinātāk veicinātu bērnu dialogrunas attīstību. Minētās spēles un rotaļas darba autore ir **sastrukturējusi atbilstoši teorijā minētajām dialogrunas prasmēm**, kuras būtu jāveicina vidējā pirmsskolas vecumā.

Dialogrunu raksturo vairākas **prasmes**:

1. Prasme uzdot vienkāršus, īsus ar sadzīvi saistītus jautājumus.
2. Prasme atbildēt uz atvērtiem jautājumiem
3. Prasme nepārtraukt runātāju, sagaidīt atbildi.
4. Prasme saklausīt un atšķirt runas intonācijas, kuras pauž emocijas (prieks, bēdas, skumjas, dusmas).
5. Prasme vienoties ar rotaļu partneri par kopīgām darbībām.
6. Prasme izrādīt savu attieksmi pret sarunas biedru vai sarunas priekšmetu – mierīgi izklāstīt savu viedokli, piekrist vai argumentēti iebilst.

1. **Prasme uzdot vienkāršus, īsus ar sadzīvi saistītus jautājumus.**

Spēle “Uzmini, kas tas ir!”.

Sasniedzamais rezultāts (turpmāk SR): Jautā un atbild uz jautājumiem, stāsta par apkārt esošajiem objektiem, kur kas atrodas un vēro apkārtni.

Piedalās divi spēlētāji. Viens ir minētājs, otrs iedomājas kādu konkrētu, grupas telpā labi redzamu augu, priekšmetu vai cilvēku. Uzdodot jautājumus, jāatmin, ko viņš ir iedomājies. Minētājs drīkst skatīties apkārt un meklēt atbilstošu, bet mīklas uzdevējs cenšas neskatīties uz iedomāto objektu, lai neatklātu pareizo atbildi (Skola 2030, 2019).

Šo spēli var izmantot pastaigas laikā vai rotaļnodarbībās. Bērniem interesējošas tēmas. (2 – 3teik).

Draugu albums

SR: Kritiskā domāšana un problēmrisināšana, salīdzināšana, formulēšana, būtiskas informācijas atlase uzdodot jautājumus un atbildot.

Bērns veido aptauju par grupas biedriem. Iespējamie jautājumi: Kāda ir tava mīļākā krāsa? Kurš gadalaiks tev patīk? Vai tev ir mājdzīvnieks? Vai tev patīk lasīt? Kādā krāsā ir tavas acis? U. tml. Bērniem ir dots nosacījums atbildēt pilniem teikumiem, piemēram, mana mīļākā krāsa ir sarkana. Iegūto informāciju uzzīmē, vai uzraksta uz lapas vai ieraksta albumā un pastāsta, ar kuru no bērniem ir kopīga 1 lieta, ar kuru atšķirīga. (Skola 2030, 2019).

Jautājums ar priekšā teikšanu

Mērķis: Rosināt bērnus uzdot jautājumus ar dažādiem jautājumu teikumu ievadošiem vārdiem, izmantojot simbolus.

Materiāli: Kartītes ar simboliem, kas apzīmē kādu no jautājumiem. Tukša kartīte – „Kas tas ir?“, „Kas viņš ir?“, kartīte ar krāsām – „Kādā krāsā?“, kartīte ar ģeometriskām figūrām – „Kādas formas priekšmets vai tā daļa?“.

Spēles gaita: Skolotājs iepazīstina bērnus ar simboliem. Pēc tam piedāvā uzdot jautājumus par attēlā attēlotajiem priekšmetiem. No burvju maisiņa izņem rotaļlietu, par kuru tiks uzdoti jautājumi. Skolotājs pēc kārtas izņem kartītes ar dažādiem simboliem, bet bērni uzdod atbilstošus jautājumus. Par katru pareizi noformulētu jautājumu var iegūt žetonu. Gandrīz par katru simbolu var tikt uzdoti dažādi jautājumi: „Kas tas ir?“, „Kas mašīnai uzrakstīts uz piekabes?“, „Kur tiek stiprināti riteņi?“, „Kādā krāsā ir kravas kaste (riteņi, stūre un citas detaļas)?“ (Stangaine, 2014).

2. Prasme atbildēt uz atvērtiem jautājumiem.

Aktivitāte – Rīta aplis

Lai sekmētu bērnu prasmi atbildēt uz jautājumiem ar pilnu teikumu, rīta aplī skolotāja var jautāt dažādus jautājumus gan saistītus ar bērnu pašsajūtu, gan saistītus ar dienas tematu.

Piemēram: Kā tu šodien jūties?

“Ko tu ieteiktu savam grupas biedram kāda uzdevuma veikšanai?”

“Kāda ir tava mīļākā rotaļlieta?”

“Kāda ir tava mīļākā rotaļa, spēle, kustību rotaļa?”

“Kas mums vajadzīgs, lai izveidotu, izgatavotu utt.”

Spēle "Intervija pāros".

SR: Prot uzdot jautājumus, klausīties atbildes, spēj dalīties ar personīgu informāciju.

Spēles dalībnieki izveido pārus un ieņem telpā brīvu vietu. Spēles vadītājs piedāvā pārim vienoties par intervētāju un atbildētāju lomai. Tad tiek piedāvāts noteiktā laika posmā (piemēram, 2 minūtes) darboties atbilstoši izvēlētajai lomai. Intervētājam intervijas gaitā ir pēc iespējas vairāk jāuzzina par atbildētāju, lai pēc tam varētu visu grupu iepazīstināt ar šo cilvēku. Kad beidzies noteiktais laiks, vadītājs piedāvā pāra dalībniekiem mainīties lomām un veikt analogisku uzdevumu. Pēc šā uzdevuma pabeigšanas spēles vadītājs lūdz visus sasēsties kopā aplī un uzaicina katra pāra dalībnieku pēc kārtas izstāstīt pārējai grupai, ko viņš uzzinājis par savu sarunbiedru jeb "prezentēt" pārējai grupai savu intervējamo īsā laika posmā, piemēram vienā minūtē (Antiņa, Mežale, 2008).

Šajā spēlē bērniem būtu jānoskaidro vienkārši jautājumi, kas garšo, mīļākā rotaļlieta, cik daudz cilvēku ir viņa ģimenē u.c. Daudz vienkāršāk tiek paskaidrots, lai bērni saprastu, kas ir jādara. Šis ieskats domāts priekš pedagoga darba ieskata, ideja.

Spēle "Suns un zaķis"

SR: Attīstīt uzmanības un prasmi uzdot un atbildēt uz jautājumiem spēles laikā.

Spēles dalībnieki sadodas rokās un izveido apli. Vidū nostājas "suns", ārpusē – "zaķis".

"Suns" vaicā:

– Ei, zaķi, ko tu mana kunga dārzā dari?

– Kāpostus ēdu!

– Kas tev atļāva?

– Neviens!

– Ko tu darīsi, ja saimnieks atnāks?

– Tad laidīšu pekas vaļā (vai bēgšu)!

– Bet es tevi noķeršu!

"Suns" sāk ķert "zaķi". Aplī stāvošie paceļ rokas augšā un ļauj "zaķim" līst pa roku apakšu iekšā un ārā, "sunim" jālien pa tām pašām vietām, kur "zaķis". Kad "zaķis" noķerts, abi izvēlas no dalībnieku vidus "suni" un "zaķi".

Tā kā ir daudz jautājumu un atbilžu, tad sākotnēji visi kopā var runāt līdz "sunim" un "zaķim", līdz bērni iemācās jautājumus un atbildes (Antiņa, Mežale, 2008).

3. Prasme nepārtraukt runātāju, sagaidīt atbildi.

Rotaļa "Es sēžu zaļā zālītē"

SR: Pašvadīta mācīšanās darbību secības apzināšanās un patstāvīga kontrole, kad ir jādzied, jājautā, jāatbild, jāpārsēžas.

Rotaļas dalībnieki sēž aplī, viena vieta paliek brīva. Bērns, kuram labajā pusē ir brīva vieta, saka: Es sēžu zaļā zālītē – un pārsēžas brīvajā vietā. Nākamais bērns, kuram brīvā vieta atrodas labajā pusē, pārsēžas un saka: Un sildos siltā saulītē. Trešais bērns pārsēžoties saka: Es sēžu zaļā zālītē un sildos siltā saulītē, un gaidu ciemos Dārtu! Nosauktais nākamais bērns, pirms apsēžas brīvajā vietā, vaicā: "Vai mani gaidi ciemos?" "Trešais bērns atbild: "Jā, tevi gaidu ciemos! Atbildot apsēžas brīvajā vietā. Rotaļu sāk no jauna, bērns, kuram labajā pusē ir brīva vieta (Skola 2030, 2019).

Jautājumi un atbildes.

SR: Prasme nepārtraukt runātāju, sagaidīt atbildi.

Nelielā bērnu grupā notiek saruna. Katrs bērns izvēlas vienu rotaļlietu. Skolotājs aicina par to pastāstīt, uzdodot jautājumus: Kas tas ir? Kā to sauc? Kāds tas ir? Ko ar to var darīt? Ko ar to nevajag darīt? U. tml. Bērni pēc kārtas atbild uz jautājumu, lietojot frāzes, piemēram, tas ir..., to sauc..., ar to var..., to var..., to nevajag... Skolotājs uzklausa un, ja nepieciešams, precizē bērna sacīto. Skolotājs aicina kādu no bērniem uzdot jautājumus – viens bērns jautā, pārējie pa vienam atbild.

Variants. Skolotājs uzdod jautājumus dažādās situācijās.

- Jautājumu piemēri par sižetisku attēlu: Kas tie ir? Ko tie dara? Kas tur notiek? Kur tas notiek?
- Jautājumu piemēri par darbību: Ko tu dari? Ko tu darīsi? Ko tu vēlies darīt? Kāpēc to dara?
- Jautājumu piemēri par mācīšanos: Ko tu zini? Ko tu gribi uzzināt? Ko tu proti? Kas tev labi izdevās? Ko tu iemācījies?

(Skola2030,2019).

4. Prasme saklausīt un atšķirt runas intonācijas, kuras pauž emocijas (prieks, bēdas, skumjas, dusmas).

Spēle "Pasaka"

SR: Prasme uzdot jautājumus, atbilstoši izvēlētajai lomai.

Pedagogs atbilstoši ejošajam lielajam tematam izvēlas pasaku, kurā ir daudz aktīvu lomu, piemēram, " Vecīša cimdiņš". Bērni šo pasaku ir klausījušies visu mēnesi, atveidojuši leļļu teātrī.

Pedagogs bērnu saaicina nostāties divās rindās, no šīm divām rindām sastāties 2 apļos, kad bērni stāv viens otram pretī. Pedagoģs ir sagatavojis lomu varoņu attēlus, katrs no apļa iekšpusē izvelk vienu. Izvelkot attēlu, bērns skaļi nesaka, ko ir izvilcis, taču to pēc starta signāla sāk atveidot nerunājot, tad bērni, kuri ir apļa iekšpusē min, kurš no tēliem tas varētu būt. Ja kāds nevar uzminēt, tad atveidotājs nāk apļa vidū un rāda visiem, līdz tiek uzminēts. Minēšanas laikā bērniem jāuzdod pilni jautājumi, piemēram, vai tas ir lācis?

Tālāk attēlus pedagogs paņem atpakaļ un lozes vel aplis, kas ir ārpusē.

Pedagoģs tikmēr novēro bērnu prasmes uzdot jautājumus.

Spēles ideja aizgūta no Antiņas un Mežales grāmatas "Spēles radošiem pedagoģiem" spēles "Diskusija mainītās lomās".

Ko jūt nezināmais runātājs?

SR – Prasme saklausīt un atšķirt runas intonācijas, kuras pauž emocijas (prieks, bēdas, skumjas, dusmas).

Skolotājs atskaņo audioierakstu, kurā cilvēks izrunā kādu frāzi, paužot dažādas emocijas. Bērns klausās ierakstu, atpazīst emocijas un darba lapā ielīmē (vai zīmē) emociju simbolus. Darba lapa

ir sagatavota tā, lai var skaidri uztvert, kur ir paredzēta vieta pirmajam simbolam, kur – nākamajiem. Bērns saviem vārdiem raksturo uztvertās emocijas un iztēlojas to iemeslu. Variants. Bērni pa vienam vai kopā izrunā kādu frāzi intonācijā, kas līdzīga dzirdētajai (Skola2030,2019).

5. Prasme vienoties ar rotaļu partneri par kopīgām darbībām.

Lomu–sižeta rotaļas.

SR – Prasme vienoties ar rotaļu partneri par kopīgām darbībām.

Bērns pēc savas iniciatīvas vai skolotāja rosināts iesaistās rotaļās “Ģimene”, “Ekskursijā”, “Slimnīcā” u. c. Patstāvīgi vai ar skolotāja atbalstu iekārto vidi, izvēlas personāžus (ģimenes locekļi, kaimiņi, mājdzīvnieki, pasaku varoņi u. c.), izspēlē situācijas, attēlojot notikumus un cilvēku attiecības saskaņā ar savu pieredzi vai iztēli.

Cisu maiss (latviešu tautas rotaļa)

Visi sastājas pa pāriem aplī, bet apla vidū nostājas viens rotaļnieks ar cisu maisu (salmu kūli, slotu). Dziedot pantiņa pirmo daļu, pāri iet pa apli, bet, dziedot pantiņa otro daļu, pāri griežas elkoņos. Vidū esošais dejo ar cisu maisu. Beidzoties pantiņam, vidū esošais nomet cisu maisu un steidzas meklēt sev partneri, visi pāri maina savus partnerus. Kas paliek bez pāra, dodas apla vidū dancināt cisu maisu. Noteikti jāmainās!

Vārdi: Es ar savu cisu maisu dancot gāju, Es ar savu cisu maisu dancot gāju. Kam savs draudziņš, tas ar savu draudziņu, Kam nav draudziņa, tas ar cisu maisu.

Rotaļa ar dziedāšanu “Desmit pirkstiņi”.

SR: Jautā un atbild uz jautājumiem, saista sevi ar savu vārdu un ķermeni.

Šīs rotaļas laikā vērot, kā bērns jautā un atbild, kāds ir bērna vārdu krājums.

Ieteicamais vārdu krājums no Skola2030 ir:

Jēdzieni: es, citi, mans, tavs, mūsu, jūsu, mans ķermenis (galva, roka, kāja, plauksta, pirksti, mugura, vēders, pēda, acs, deguns, mute, auss, mati, vaigs, zods, piere), manas nodarbes (es gribu, daru, eju), mana ģimene (mamma, tētis, brālis, māsa, vecāmāte, vectēvs, māsīca, brālēns, tante, tēvocis/onkulis, radi, draugi, darbs, darbavieta, profesija, brīvdienas, dzimšanas diena, ikdiena, svētki, ciemošanās), mana dzīvesvieta (mājas, māja, pagalms, ceļš, dārzs, virtuve, istaba, vannas istaba, priekšnams, viesistaba, adrese, mājas numurs, pilsēta, ciemats, pasts, bērnodārzs, veikals, baznīca, skola, autobusa pietura u. c.). Darbības: dzīvot, justies, darīt, nosaukt, aprakstīt, attēlot, iepazīties, iepazīstināt u. c. Nozīmīgums: īpašais, manējais, piederība, kopā būšana, radniecība, sirsnība, cieņa, mīlestība, atbildība u. c. (Skola, 2030,2019).

Spēles gaita.

Pieaugušais dzied: Desmit pirkstiņi danco man pa galvu. Bērns rāda, kā pirkstiņi danco pa galvu. Spēli turpina, minot citas ķermeņa daļas (kakls, vēders, kājas, deguns u. c.) (Skola 2030,2019). Turpinājums darba autores izdomāts, lai iesaistītu dialogrunas veicināšanu.

Bērns, kurš parādījis, kur danco viņa, pirkstiņi dziedot izvēlas, kurš būs nākamais, dziedot piemēram, “Alise, kur tavi pirkstiņi danco?” Alise atbild: “Mani pirkstiņi danco šeit!” Visi kopā jautā “Kas tas ir?” Alise atbild dziedot :”Manas kājas!” tā rotaļa turpinās ar nākamo, ko izvēlas Alise.

Rotaļa “Uzmini, kas mainījies!”

SR: Jāuzdod jautājumi un jāatbild savam otram spēles partnerim.

Bērni darbojas pāros. Vispirms rūpīgi aplūko viens otru, tad pagriežas ar mugurām viens pret otru un kaut ko izmaina savā apģērbā vai izskatā. Pagriežoties atpakaļ, jāuzmin, kas ir izmainījies (veste novilkta, krekla poga vaļā, matu sakārtojums mainījies u. c.) (Skola 2030, 2019).

6. Prasme izrādīt savu attieksmi pret sarunas biedru vai sarunas priekšmetu – mierīgi izklāstīt savu viedokli, piekrist vai argumentēti iebilst.

Jautrie zvaniņi.

SR: Veicināt prasmi atbildēt uz jautājumiem, atpazīt instrumentu skaņas un atbildēt uz jautājumiem.

Nepieciešami: dažādu lielumu un dažādu materiālu zvaniņi un zvārgulīši.

Rotaļas norise.

Uz galda novieto dažādus zvanus, lai bērni tos var labi apskatīt. Skolotāja mazliet pastāsta par katru no zvaniem, to paskandinot. Tad aizgriežoties, lai bērni nevarētu saredzēt, kuru no zvaniem skolotāja tur rokās (ja jūsu rīcībā ir aizslietnis, izmantojiet to), paskandina kādu tiem. Bērni uzdodot jautājumus, jāuzmin, kurš no zvaniem zvanīja (Brice, 2009). Tālāk skolotājas vietā ir bērni, kuri skandina un atbild uz pārējo bērnu jautājumiem.

Stāstu klausīšanās.

SR – izklāstīt savu viedokli, piekrist vai argumentēti iebilst.

Skolotājs stāsta vai lasa īsus situāciju stāstus. Pēc tam jautā: Kā tu juties klausoties? Kas tevi uztrauca? Kura rīcība tev likās nejauka? Kurš stāsta personāžs rīkojās godīgi? Kā tu būtu rīkojies?(Skola2030, 2019).

Fantazēšana.

SR – izklāstīt savu viedokli, piekrist vai argumentēti iebilst.

Rosina bērnu telpā atrast kādu traipu vai nenoteiktas formas plankumu, piemēram, ēnu no lampas, zīmējumu uz sienas vai grīdas seguma. Kopā ar bērnu apspriež, kam šis plankums līdzinās, izdomā tam vārdu, apraksta tā raksturu vai sacer plankuma rašanās vēsturi.

Minēto rotaļu daudzveidība norāda uz pētījuma izvirzīto jautājumu – Kādas rotaļas sekmē bērnu dialogrunas attīstību. Dialogrunas prasmi sekmē lomu rotaļas, rotaļas ar dziedāšanu, kustību rotaļas, spēles pāros, didaktiskās spēles, vārdiskās spēles.

Secinājumi

1. Valoda ievada bērnu kultūrā, dod iespēju cilvēkiem komunicēt savā starpā un bērnam no mazotnes valodas apgūvē ir svarīga pieaugušā attieksme, atbalsts, jo pieaugušai ir tas, kurš demonstrē valodas un dialogrunas pareizo piemēru. Bērns visu mācās no vecākiem un pedagogiem, tāpēc pieaugušajiem jābūt atbildīgiem piemēriem bērniem, jo viņi tāda veidā ir atbildīgi par bērna tālākajām gaitām komunikācijā ar cilvēkiem sev apkārt.
2. Dialogrunu raksturo vairākas **prasmes**: prasme uzdot vienkāršus, īsus ar sadzīvi saistītus jautājumus, atbildēt uz tiem, prasme nepārtraukt runātāju, orasme saklausīt un atšķirt runas intonācijas, kuras pauž emocijas (prieks, bēdas, skumjas, dusmas, prasme vienoties ar rotaļu partneri par kopīgām darbībām, prasme izrādīt savu attieksmi pret sarunas biedru vai sarunas priekšmetu – mierīgi izklāstīt savu viedokli, piekrist vai argumentēti iebilst.
3. Dialogrunas attīstību veicina bērna pieredzes un pašpieredzes aktualizēšana rotaļā, lai tā būtu veiksmīga, jābūt iekļautai pašmotivācijai, empātijai, mijattiecību, uzturēšanas prasmei, lai bērns spētu veiksmīgi komunicēt gan rotaļā, gan savās dzīves gaitās.
4. Pedagogam rotaļas laikā jāveic novērošana, jāsniedz atbalsts un ierosināšana un jāaicina pievērst vecāku uzmanību bērnu rotaļām, lai vecāki, kuri ir ieinteresēti, arī varētu sekmīgāk iesaistīties bērna dialogrunas attīstībā. Galvenais ir ieklausīties bērņā, ko viņš vēlas teikt vai parādīt caur rotaļu.
5. Rotaļa bērnam no vienas puses ir bērņības raksturīga pazīme, pavadonis, dzīvesveids, no otras puses, tā ir neaizstājams bērna attīstības līdzeklis un pašrealizācijas un pašizteikšanās līdzeklis. Ņemot vērā, ka bērna koncentrēšanās ilgums ir īsu laika periodu, tieši tāpēc rotaļā, tiešā veidā bērns ar interesi apgūst un ilgāku laika periodu var koncentrēties, ko ir atklājis, to atkārtoti rotaļās un spēlēs.
6. Kā apliecina empīriskā pētījuma dati, tad dialogrunas attīstību veicina dažādas rotaļas un spēles: didaktiskās spēles, kustību rotaļas, lomu rotaļas, vārdiskās spēles u.c.

Ieteikumi

1. Pedagoģiskajā procesā pirmsskolas skolotājam vēlams novērot bērnu rotaļas, prasmes un izvirzīt uzdevumus bērna izaugsmei, neiejaukties bērna rotaļā, ja bērns nav aicinājis piedalīties. Lai skolotājs varētu strādāt, diferencēti un veiksmīgāk plānot pedagoģisko procesu, vēlams pierakstīt bērnu dialogus, veikt rotaļu analīzi.
2. Skolotāja funkcijas - atbalstīt – dot laiku rotaļām, konfliktu novēršana, bērna ideju respektēšana, papildināšana, padoms, palīdzība un līdzdalība.
3. Ja pedagogs neredz risinājumu bērnu konfliktsituācijām, tad ieteicams sadarboties ar kolēģiem par iespējamo risinājumu, dalīties pieredzē.
4. Pieaugušajam svarīgi ir rādīt pozitīvu piemēru bērniem, kā komunikācijā ar kolēģiem, tā arī ar vecākiem un, protams, bērniem.
5. Izmantot mācību procesā rotaļas un vērot, kuras bērniem visvairāk uzrunā un attīsta konkrētās prasmes.
6. Sagatavot atbilstošu vidi, kurā bērnam ir ierosmes avoti – materiālu pieejamība, jaunu materiālu pievienošana, bērnu pieredzes paplašināšana, iedrošināšana, ieinteresēšana.
7. Ievērot to, ka katrs bērns ir individuāls un unikāls savās izpausmēs, nepārprast, bet klausīties bērnos. Dot iespēju būt! Atcerēties, ka bērns nav pieaugušais, viņš tikai iepazīst, kā pasauli, tā savas emocijas, sadarbību u.t.t.

Literatūras un citu avotu saraksts

1. Anspoka, Z (2013) Daži lingvodidaktikas aspekti valodu mācīšanās veicināšanai pirmsskolā un sākumskolā, *Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
2. Antiņa, I., Mežale, S. (2008) *Spēles radošiem pedagogiem*. Rīga: RaKa.
3. Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., Markus, D., Skujiņa, V., Šalme, A., *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
4. Brice, B (2009) *Spēlējiet, spēlmanīši*. Rīga: Raka.
5. Brice, B., Bula-Biteniece, I., Gaide, D., Irbe, I., Lauka, A., Ozola, D., Rolanda, L., Silova, M., Tempelfelde, I. (2019) *Pirmsskolas mācību programma*.
6. Briška, I., Ummere-Tillberga, L., Tauriņa, A., Tempfelde, I., Lauka, A., Miesniece, A. (2019) *Sociālā un pilsoniskā mācību joma. Mācību un metodiskais līdzeklis pirmsskolas mācību programmas īstenošanai*.
7. Drummond, T. (2021) *Childrens Conversations*. Pieejams <https://tomdrummond.com/looking-closely-at-children/children-conversations/>.
8. Dzintere, D., Stangaine, I (2007) *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa.
9. Dzintere, D., Stangaine, I (2007) *Rotaļa bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: RaKa.
10. Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D (2014) *Bērna komunikatīvās kompetences attīstība*. Rīga: RaKa.
11. Fišers, R (2005) *Mācīsim bērniem mācīties*. Rīga: RaKa
12. Freiberga, I., Dzintere, D., Augstkalne, D (2009) *Bērna valoda jaunradē un rotaļās*. Rīga: Izglītības soļi.
13. Freiberga, I., Priede, L (2007) *Bērns mācās izzināt pasauli*. Rīga: Izglītības soļi.
14. Garleja, R (2006) *Cilvēkpotenciāls sociālā vidē*. Rīga: RaKa.
15. Janssen, A (2019) *Social and Emotional Development in Early Childhood*. Pieejams. <https://www.verywellmind.com/social-and-emotional-development-in-early-childhood-2795106>.
16. Jurgena, I (2002) *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: Izglītības soļi.
17. Kramiņš, E (2005) *Monogrāfija par komunikatīvās kompetences veidošanos runas apguves procesā. Runas prasme saziņā*. Rīga: Biznesa augstskola Turība SIA.
18. Kristapsone, S (2014) *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. Rīga: SIA “Biznesa augstskola Turība”.

19. Lauka, A (2013) Starptautisko skolu pieredze optimālas mācību vides veidošanā jēgpilnai valodas apguvei multilingvālā vidē, *Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
20. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012) *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.
21. Markus, D (2003) *Bērna valoda: no pirmā klieziena līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC.
22. Martinsone, K., Pipere, A., Eņģele, I. (2011) *Pētniecības terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa.
23. Mārtinsone, K., Miltuze, A. (2015) Pamatjautājumi – teorijas un pētījumi. *Psiholoģija 1*. Rīga: Zvaigzne ABC.
24. Medne, D (2015) Emocijas bērnu attīstībā. *Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa.
25. Miltiņa, I (2013) Bērna runas un sīkās muskulatūras darbības mijsakarību aspekti, *Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
26. Morin, A. (2019) Cognitive Developmental Milestones. Pieejams. <https://www.verywellmind.com/cognitive-developmental-milestones-2795109>
27. Puškarevs, I. (2001) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: RaKa.
28. Puškarevs, I., Golubeva, A. (1999) *Bērna attīstība*. Lielvārde: Lielvārds.
29. Siegler, R. (2021) Cognitive development in childhood. In R. Biswas-Diener & E. Diener (Eds), *Noba textbook series: Psychology*. Champaign, IL: DEF publishers. Pieejams. <http://noba.to/8uv4fn9h>.
30. Stangaine, I (2013) Pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās, *Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
31. Stangaine, I (2014) *Pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas attīstība rotaļās*. Promocijas darbs, Rīga: RPIVA.
32. Stangaine, I (2015) Bērna dzīvesdarbība rotaļā, *Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa.
33. Stangaine, I. (2013) Furthering development of pre-school child dialogue speech with play. *Rural Environment. Education. Personality. (REEP) Proceedings of the 6th International Scientific Conference*. Jelgava: Devoted to 150 Anniversary of Latvia University of Agriculture. ISSN 2255-8071.
34. Svence, G (1999) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
35. Svence, G. (2020) *Psiholoģija jaunajam skolotājam*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
36. Špona, A., Jermolajeva, J, (2015) Bērns. Bērniņa. Sasniegumu pētīšana, *Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa.

37. Tauriņa, A (2016) Pirmsskolas vecuma bērna skaņu izrunas un vārdu krājuma noteikšanas un pilnveides paņēmieni. *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā II*. Rīga: RaKa.
38. Tūbele, S (2015) Runas un valodas sekmēšana, *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā*. Rīga: Zinātne.
39. Vietienē, I. (2017) Expression of dialogue between child and adult in pre-school: Theoretical aspect. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II, May 26th -27th, 2017. 354-364.
Rēzeknes tehnoloģiju akadēmija. Pieejams
<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/2341>

Pielikumi

1. pielikums. Aptaujas lapa skolotājiem

Labdien!

Esmu Latvijas Universitātes PPMF, pirmsskolas un sākumskolas programmas studente, veicu pētījumu par 4 – 5 gadīgu bērnu dialogrunas veicināšanu.

Būšu ļoti pateicīga, ja aizpildīsiet pievienoto aptaujas lapu. Tas aizņems tikai 2 – 3 minūtes!

Paldies!

Apgalvojums	Pilnībā nepiekrītu	Nepiekrītu	Ne piekrītu, ne nepiekrītu	Piekrītu	Pilnībā piekrītu
Bērnu brīvo rotaļu laikā jūs veicat novērojumus par bērnu darbībām					
Iejaucaties bērnu rotaļās tikai tad, ja ir izvērties konflikts					
Piedalāties rotaļā tikai pēc bērna uzaicinājuma. (“Kūku ēšana” u.c.)					
Dienas ritā bērnu brīvajām rotaļām atvēlētais laiks ir pietiekams					
Brīvajās rotaļās bērni iejūtas dažādās lomas, kas saistītas ar sadzīvi (veikali, slīmnīcas u.c.)					
Savās rotaļās bērni izmanto tēlus no TV redzētā.					
Savās rotaļās bērni izmanto					

tēlus no pasakām					
Bērni brīvi veido dialogus ar saviem vienaudžiem (jautā, atbild)					
Bērniem atbildēt uz jautājumu ir vieglāk, nekā pašiem uzdot jautājumus					
Bērni uz jautājumiem prot atbildēt ar pilnu teikumu					
Komentāri					

Paldies par atsaucību! Lai jauka diena!

2. pielikums. Aptaujas lapa vecākiem

Labdien!

Esmu Latvijas Universitātes PPMF, pirmsskolas un sākumskolas programmas studente, veicu pētījumu par 4 – 5 gadīgu bērnu dialogrunas veicināšanu.

Būšu ļoti pateicīga, ja aizpildīsiet pievienoto aptaujas lapu. Tas aizņems tikai 2 – 3 minūtes!

Paldies!

Apgalvojums	Pilnībā nepiekrītu	Nepiekrītu	Ne piekrītu, ne nepiekrītu	Piekrītu	Pilnībā piekrītu
Lai uzsāktu rotaļu, bērns pats izvēlas sev veicamo darbību.					
Bērns nes, plāno, analizē rotaļas laikā un runā monologā					
Esat manījis, ka bērns caur rotaļu plaši un radoši izmanto savu pieredzi, aicina rotaļā ģimenes locekļus					
Rotaļā iejūtas dažādās lomās atveidojot ikdienišķas situācijas					
Rotaļas laikā brīvi sarunājas, veido dialogu					
Komentāri					

Paldies par atsaucību! Lai jauka diena!

GALVOJUMS

Es, Lorija Larka

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

Lorija Larka

(vārds, uzvārds)

_____ (paraksts)

Datums: 19.05.2021.

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs izstrādāts
(atbilstošo pasvītrot)

LU PPMF
(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors Lorija Larka
(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs Docente, Dr. paed. Inga Stangaine
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds,
paraksts)

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma 20__gada **sēdē, protokola**
komisijas _____ **Nr.** _____

vērtējums _____
(vērtējums) (vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs _____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)